

Nadere toetsing van aanwijzing en begrenzing van negen Vogelrichtlijngebieden

**A.J. Beintema
H. Schekkerman**

Alterra-rapport 328

Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte, Wageningen, 2001

REFERAAT

Beintema, A.J. & H. Schekkerman 2001. *Nadere toetsing van aanwijzing en begrenzing van negen Vogelrichtlijngebieden*. Wageningen, Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte. Alterra-rapport 328. 62 blz.; 8 tab.; 35 ref.

In dit rapport wordt de aanwijzingssystematiek besproken van negen belangrijke vogelgebieden die in 2000 zijn aangewezen als speciale beschermingszone (sbz) onder de Vogelrichtlijn. Het gaat om gevallen waarbij tegen de aanwijzing als zodanig, tegen de begrenzing van de sbz of tegen beide bezwaar is gemaakt, en waarbij het gebruik van vogelkundige criteria bij de aanwijzing een punt van discussie vormt in de bezwaarschriften. Het gaat hierbij om de volgende gebieden: Voordelta, Waddeneilanden/-Noordzeekustzone/Breebaart, Lauwersmeer, Wormer- en Jisperveld, Ilperveld/Varkensland/Twiske, Oostelijke Vechtplassen, Zuidlaardermeergebied, Brabantse Wal, en Strabrechtse Heide.

Trefwoorden: Aanwijzingscriteria, Begrenzingscriteria, Bezwaarschriften, Vogelrichtlijn, Vogelrichtlijngebieden

ISSN 1566-7197

Dit rapport kunt u bestellen door NLG 40,00 (€18) over te maken op banknummer 36 70 54 612 ten name van Alterra, Wageningen, onder vermelding van Alterra-rapport 328. Dit bedrag is inclusief BTW en verzendkosten.

© 2001 Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte,
Postbus 47, NL-6700 AA Wageningen.
Tel.: (0317) 474700; fax: (0317) 419000; e-mail: postkamer@alterra.wag-ur.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Alterra is de fusie tussen het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN) en het Staring Centrum, Instituut voor Onderzoek van het Landelijk Gebied (SC). De fusie is ingegaan op 1 januari 2000.

Inhoud

Woord vooraf	7
Samenvatting	9
1 Inleiding	13
2 Uitgangspunten	17
2.1 Algemeen	17
2.2 Tijdvenster vogelgegevens	17
2.3 Begrenzing van Belangrijke Vogelgebieden	18
3 Gebiedsbesprekingen	25
3.1 Voordelta	25
3.1.1 Bezwaar	25
3.1.2 Beoordeling	26
3.1.3 Conclusie	30
3.2 Waddeneilanden/Noordzeekustzone/Breebaart	30
3.2.1 Bezwaar	31
3.2.2 Beoordeling	31
3.2.3 Conclusie	35
3.3 Lauwersmeer	35
3.3.1 Bezwaar	35
3.3.2 Beoordeling	36
3.3.3 Conclusie	37
3.4 Wormer- en Jisperveld	37
3.4.1 Bezwaren	38
3.4.2 Beoordeling	38
3.4.3 Conclusie	41
3.5 IJperveld, Varkensland en Twiske	41
3.5.1 Bezwaren	41
3.5.2 Beoordeling	42
3.5.3 Conclusie	45
3.6 Oostelijk Vechtplassengebied	45
3.6.1 Bezwaren	46
3.6.2 Beoordeling	47
3.6.3 Conclusie	49
3.7 Zuidlaardermeergebied	50
3.7.1 Bezwaar	50
3.7.2 Beoordeling	50
3.7.3 Conclusie	53
3.8 Brabantse Wal	53
3.8.1 Aard van het bezwaar	53
3.8.2 Beoordeling	54
3.8.3 Conclusie	57

3.9	Strabrechtse heide	57
3.9.1	Aard van het bezwaar	58
3.9.2	Beoordeling	58
3.9.3	Conclusie	58
	Literatuur	59

Woord vooraf

De aanwijzing van speciale beschermingszones onder de EU-Vogelrichtlijn die in 2000 heeft plaatsgevonden, heeft in vele gevallen geleid tot het indienen van bezwaarschriften. In dit rapport worden negen gevallen besproken waarbij deze bezwaarschriften aanleiding geven tot nadere toetsing aan de door het ministerie van LNV bij de aanwijzing gebruikte criteria, bijvoorbeeld omdat er sprake was van grote tegenstrijdigheden tussen bezwaarschriften van verschillende indieners.

Bij de nadere toetsing is gebruik gemaakt van aanvullende vogelgegevens van SOVON.

De auteurs
juli 2001

Samenvatting

In dit rapport wordt de aanwijzingssystematiek besproken van negen belangrijke vogelgebieden die in 2000 zijn aangewezen als speciale beschermingszone (sbz) onder de Vogelrichtlijn. Het gaat om gevallen waarbij tegen de aanwijzing als zodanig, tegen de begrenzing van de sbz of tegen beide bezwaar is gemaakt, en waarbij het gebruik van vogelkundige criteria bij de aanwijzing een punt van discussie vormt in de bezwaarschriften.

In hoofdstuk twee wordt voor zover relevant de door het ministerie van LNV gehanteerde aanwijzingssystematiek beschreven, en wordt aangegeven op welke punten er verschillen waren met de visies van indieners van bezwaarschriften. Bovendien geven wij, vanuit een ecologische achtergrond, onze visie op deze verschillen van mening. De belangrijkste besproken aspecten zijn de tijdsperiode waarop de vogelgegevens betrekking dienen te hebben, en de definitie van het gebiedsbegrip, met name de interpretatie van de term 'landschapsecologische eenheid'.

In hoofdstuk drie worden achtereenvolgens de negen gebieden behandeld. Aangegeven wordt wat de belangrijkste geopperde bezwaren zijn tegen het betreffende aanwijzingsbesluit. Vervolgens wordt, in het licht van de gehanteerde aanwijzingssystematiek, beoordeeld of de bezwaren terecht zijn. In een aantal gevallen zijn daarvoor aanvullende gegevens over het voorkomen van vogels opgezocht of opgevraagd. De conclusies zijn als volgt:

Voordelta Uit aanvullende verspreidingsgegevens blijkt dat voor broedende Aalscholvers, Grote Sterns, Vissdieven en Kleine Mantelmeeuwen, en voor overwinterende Roodkeelduikers en Dwergmeeuwen, het van de speciale beschermingszone uitgesloten deel ten westen van de Maasvlakte onderdeel is van het vaste foerageergebied in de Voordelta. Het zeegebied ten westen van de Maasvlakte en ten zuiden van de Eurogeul/Maasgeul voldoet aan de ornithologische criteria en vormt één geheel met het reeds aangewezen deel van de Voordelta.

Waddeneilanden/-Noordzeekustzone/Breebaart Op grond van gegevens over het gebruik als foerageer- of rustgebied door kwalificerende vogelsoorten die voorkomen in de sbz 'Waddeneilanden/-Noordzeekustzone/Breebaart' kan in het algemeen niet worden gesteld dat de polders van de Waddeneilanden met de aangewezen speciale beschermingszone één landschapsecologisch geheel vormt. Ze worden weliswaar als foerageergebied benut door in het duin broedende broedende kiekendieven en Velduilen, maar de polder is voor deze soorten niet van essentieel belang. De polder van Texel maakt wel deel uit van het foerageergebied van de op het eiland broedende Lepelaars. Gezien het vrij beperkte numerieke belang van dit foerageergebied behoeft de Texelse polder niet te worden gezien als één landschapsecologisch geheel vormend met de duinen op het eiland.

De polders in de waddenkustzone van Noord-Holland, Friesland en Groningen, inclusief polder Breebaart, vormen geen landschapsecologische eenheid met de aangewezen sbz 'Waddeneilanden/-Noordzeekustzone/Breebaart', en voldoen daardoor niet aan de gehanteerde criteria om in deze sbz te worden opgenomen. Net als de polders van alle waddeneilanden hebben zij wel een sterke relatie met de sbz 'Waddenzee', die op termijn aanleiding kan zijn voor een uitbreiding van deze speciale beschermingszone. De begrenzing van de sbz 'Waddenzee' is echter in het onderhavige bezwaar niet aan de orde.

Lauwersmeer Op grond van hun belang als foerageergebied voor in het Lauwersmeer rustende en overnachtende vogels van diverse kwalificerende en begrenzende soorten vormen de cultuurgronden rondom het Lauwersmeer samen met het aangewezen gebied één landschapsecologische eenheid. Omdat het hierbij vooral gaat om foerageergebieden die hun rol ontlennen aan het landbouwkundige gebruik waarvan de beschermingsbehoefte gering is, betekent dit echter niet automatisch dat al dit gebied mede kwalificeert. Voor de belangrijkste foerageergebieden van de Bijlage I – soorten Kleine Zwaan en Brandgans is dat echter wel het geval. Nadere analyse van terreingebruiksgegevens voor deze soorten zou moeten uitwijzen hoever landinwaarts sprake is van kwalificerende aantallen.

Wormer- en Jisperveld Het Wormer- en Jisperveld kwalificeert voor aanwijzing als speciale beschermingszone op grond van de drempeloverschrijdende aantallen van Kemhaan, Grutto, Lepelaar en Smient. De bij aanwijzing als speciale beschermingszone uitgesloten noordelijke randzone en oostelijke punt (Neckerhoek) van het Wormer- en Jisperveld vormen landschapsecologisch gezien een onlosmakelijk deel van dit gebied. Huiskavels behoren hier ook toe. Dit wordt ondersteund door het waargenomen terreingebruik van Smienten, terwijl ook Wulpen en Grutto's de huiskavels, en in ieder geval de percelen in de tweede en verdere rijen vanaf de boerderijen, gebruiken om te foerageren. De bij aanwijzing uitgesloten randzones en de Neckerhoek voldoen aan de ornithologische criteria.

Ilperveld, Varkensland en Twiske Bij de aanwijzing van de sbz Ilperveld/Varkensland/Twiske en het achterwege blijven van de aanwijzing van het Oostzanerveld is de door LNV geformuleerde systematiek van begrenzing en aanwijzing niet op een consequente wijze toegepast. Bij juiste toepassing zou het logischer zijn enerzijds het Twiske en anderzijds de combinatie Oostzanerveld/-Ilperveld/Varkensland als primaire eenheden te beschouwen. Beide gebieden voldoen zelfstandig aan de criteria voor aanwijzing als speciale beschermingszone: het Twiske op grond van drempeloverschrijdende aantallen niet-broedende Smienten en Krakeenden, en het Oostzanerveld/Ilperveld/Varkensland op grond van haar status als broedgebied voor Kemphaan en als slaapplek voor Grutto. Daarnaast bestaan er belangrijke landschapsecologische relaties tussen de twee gebieden. Als combinatie behoort het gebied ook tot de belangrijkste vijf Nederlandse broedplaatsen van de Roerdomp. Ook als wordt vastgehouden aan de indeling waarbij het Oostzanerveld apart wordt beschouwd van de combinatie Ilperveld/Varkensland/Twiske, voldoet het Oostzanerveld zelfstandig aan de criteria

op grond van kwalificerende aantallen grutto's die er van slaapplaatsen gebruikmaken.

Oostelijke Vechtplassen De oostelijke Vechtplassen kwalificeren voor aanwijzing als speciale beschermingszone op grond van het voorkomen van drempeloverschrijdende aantallen van Zwarte stern en Purperreiger, en mogelijk maar niet met zekerheid ook van Woudaapje en IJsvogel. Landschappelijk gezien, en vanwege hun belang als foerageergebied voor Zwarte Stern en Purperreiger behoren ook het open water van de Spiegelplas en de Loosdrechtse Plassen inclusief alle oeverzones voor zover niet bestaande uit havens en aanlegplaatsen, en het oostelijke deel van de Ankeveensche Polder tot dit gebied. Op grond van landschappelijke en ornithologische criteria kwalificeert de polder Mijnden echter niet als integraal onderdeel van de speciale beschermingszone.

Zuidlaardermeergebied Het Zuidlaardermeergebied voldoet aan de voorwaarden voor aanwijzing als speciale beschermingszone op grond van drempeloverschrijdende aantallen doortrekkende en/of overwinterende Kleine Zwanen, Kolganzen en Smienten. Op grond van landschapsecologische overwegingen behoren ook het uitgesloten deel van de Onnerpolder en de uitgesloten strook direct ten oosten van de weg Noordlaren-Onnen hier toe.

Brabantse Wal In landschapsecologisch opzicht vormt het bosgebied van de Brabantse Wal één samenhangend geheel, zodat er geen aanleiding is om het noordelijk en zuidelijk deel apart op kwalificatie als belangrijk vogelgebied te beoordelen. De verschillende opgaven van broedvogelaantallen, waaronder die in van Roomen *et al.* (2000), zijn met name voor Zwarte Specht en Boomleeuwerik niet eenduidig. Het aantal Wespddieven hangt rondom de drempelwaarde voor aanwijzing. Het aantal territoria van de Zwarte Specht is waarschijnlijk overschat. Of het gebied tot de beste vijf terreinen voor de Boomleeuwerik behoort, is niet geheel duidelijk. Toch is duidelijk dat de Brabantse Wal in zijn geheel voor aanwijzing als speciale beschermingszone kwalificeert, alleen al op grond van het grote aantal Nachtzwaluwen.

Strabrechtse Heide Op grond van nog voor het aanwijzingsbesluit beschikbaar gekomen gegevens blijkt dat de Strabrechtse Heide aan de ornithologische criteria voor aanwijzing als speciale beschermingszone voldoet vanwege drempeloverschrijdende aantallen pleisterende Kraanvogels. Het gebied voldoet tevens aan het 100-ha criterium.

1 Inleiding

Op 2 april 1979 is de richtlijn 79/409/EEG van de Raad van de Europese Gemeenschappen inzake het behoud van de vogelstand van kracht geworden (PbEG L 103). In het kader hiervan zijn in de zin van artikel 4, eerste en tweede lid, in Nederland Speciale BeschermingsZones (sbz; Vogelrichtlijngebieden) aangewezen. Vanaf 1981 tot 1998 zijn 30 gebieden aangewezen als sbz. Na een veroordeling door het Europese Hof van Justitie (19 mei 1998), inhoudende dat Nederland onvoldoende aan de verplichtingen voortvloeiend uit de Vogelrichtlijn had voldaan, heeft de staatssecretaris van LNV in februari 1999 voor 57 gebieden ontwerp-aanwijzingsbesluiten gepubliceerd. Als reactie daarop zijn door vele instanties en particulieren zogenaamde zienswijzen ingediend. In de Nota van Antwoord heeft de staatssecretaris op deze zienswijzen gereageerd. Vervolgens heeft de feitelijke aanwijzing van de gebieden plaatsgevonden. Tegen deze aanwijzing zijn vele bezwaarschriften ingediend.

In dit rapport worden negen gevallen onder de loep genomen waarbij de ingediende bezwaarschriften aanleiding hebben gegeven de door de overheid gevolgde procedure nader te toetsen aan juistheid. De meest sprekende bezwaarschriften worden in dit rapport gememoreerd. Het betreft acht gebieden waarbij bezwaar is gemaakt tegen de aanwijzing zelf, tegen de wijze waarop de begrenzing heeft plaatsgevonden, of waar de ingediende bezwaarschriften onderling grote tegenstrijdigheden vertonen. Daarnaast wordt een negende gebied bekeken, waarbij bezwaar is gemaakt tegen het feit dat het juist niet is aangewezen. De gebieden waarvoor deze nadere toetsing plaatsvindt zijn opgesomd in tabel 1.

In vier gevallen hebben de bezwaarschriften geen betrekking op de aanwijzing als zodanig. Nadere toetsing op het juiste gebruik van de criteria om tot aanwijzing te komen is in deze gevallen dus niet noodzakelijk. In deze vier gevallen gaat het om bezwaren tegen de begrenzingen, in die zin dat beargumenteerd wordt dat aangrenzende gebiedsdelen die buiten de begrenzingen zijn gehouden daar in feite bij in gerekend zouden moeten worden, op grond van verschillende in de bezwaarschriften genoemde argumenten. Dit betreft de volgende gebieden:

- Voordelta
- Waddeneilanden/Noordzeekustzone/Breebaart
- Lauwersmeer
- Wormer- en Jisperveld

In deze gevallen zal dus nagegaan worden hoe de keuze van de begrenzingen tot stand is gekomen en in hoeverre al dan niet rekening gehouden had moeten worden met de waarden van de eventueel toe te voegen gebieden, zoals die door de indieners van de bezwaarschriften zijn aangeduid.

In twee gevallen is er sprake van sterk tegenstrijdige bezwaarschriften. Aan de ene kant zijn er indieners die van mening zijn dat aanwijzing heeft plaatsgevonden op grond van onjuist gebruik van vogelgegevens, in die zin dat vogelsoorten als kwalificerend zijn aangemerkt die feitelijk niet aan de criteria voldoen, of dat daarbij gebieden zijn samengenomen die sterk verschillen in aard en gebruik. Daarmee wordt de aanwijzing zelf ter discussie gesteld. Andere indieners zijn daarentegen juist van mening dat, op dezelfde wijze als bij de vorige vier gevallen, aangrenzende gebiedsdelen bij de SBZ getrokken hadden moeten worden. In deze gevallen zal dus eerst getoetst moeten worden hoe de beschikbare vogelgegevens tot stand zijn gekomen en hoe deze zijn gebruikt bij de aanwijzing van de Speciale Beschermingszone. Daarna zal, op dezelfde wijze als bij de voorgaande vier gevallen, de begrenzing getoetst worden. Deze gevallen betreffen:

- Ilperveld, Varkensland en Twiske
- Oostelijke Vechtplassen

Dan zijn er twee gevallen waarbij alleen sprake is van indieners die beargumenteren dat aanwijzing ten onrechte heeft plaatsgevonden omdat geen van de soorten die als kwalificerend zijn aangemerkt feitelijk in voldoende aantallen voorkomen om aanwijzing te rechtvaardigen. Voor deze gebieden zal dus alleen gekeken worden naar de gebruikte vogelgegevens en de wijze waarop deze gebruikt zijn bij de aanwijzing. Dit betreft:

- Zuidlaardermeergebied
- Brabantse Wal

Ten slotte is er één geval van een gebied dat wel als Belangrijk Vogelgebied is aangeduid, maar desondanks niet is aangewezen, omdat er geen soorten in kwalificerende aantallen konden worden vastgesteld. Indieners van het bezwaarschrift bepleiten dat aanwijzing wel had behoren te geschieden. Ook in dit geval is uitsluitend toetsing van de aanwijzingscriteria aan de orde. Dit geval betreft:

- Strabrechtse Heide

Welke toetsing in welk gebied zal plaatsvinden is samengevat in tabel 1.

Tabel 1. Vogelrichtlijngebieden waarvoor het al dan niet aanwijzen of de begrenzing nader wordt getoetst aan de voor de Vogelrichtlijn geldende criteria.

Naam van het gebied	Datum van aanwijzing	Toetsing betreft
Voordelta	24 maart 2000	begrenzing
Waddeneilanden/Noordzeekustzone/Breebaart	24 maart 2000	begrenzing
Lauwersmeer	24 maart 2000	begrenzing
Wormer- en Jisperveld	24 maart 2000	begrenzing
Ilperveld, Varkensland en Twiske	24 maart 2000	aanwijzing, begrenzing
Oostelijke Vechtplassen	24 maart 2000	aanwijzing, begrenzing
Zuidlaardermeergebied	24 maart 2000	aanwijzing
Brabantse Wal	24 maart 2000	aanwijzing
Strabrechtse Heide	Niet aangewezen	nalaten aanwijzing

2 Uitgangspunten

2.1 Algemeen

De aanwijzing van speciale beschermingszones is door het Ministerie van LNV uitgevoerd met als uitgangspunt de tekst van de Vogelrichtlijn en jurisprudentie van het Europese Hof. Op basis van deze teksten is door LNV een aanwijzings-systeem ontwikkeld, die grofweg uit vier stappen bestaat:

1. selectie van vogelsoorten waarvoor speciale beschermingszones (dienen te) worden aangewezen,
2. vaststellen van criteria waaraan de aantallen van deze soorten moeten voldoen om te komen tot aanwijzing van een gebied als speciale beschermingszone, danwel om bij de begrenzing ervan rekening te houden met de betreffende soorten,
3. definitie van het begrip 'gebied',
4. toetsing van beschikbare gegevens over het voorkomen van vogels aan de in 1) t/m 3) ontwikkelde criteria.

Een beschrijving van deze systematiek is te vinden in een bijlage van de Nota van Antwoord, deel 1: "Uitgebreide toelichting selectiecriteria en methode van begrenzing" (Anonymus 2000a). Deze tekst is tevens opgenomen in hoofdstuk 2 van van Roomen *et al.* (2000). Wij bespreken deze systematiek in deze notitie alleen voor de onderdelen die in het geding zijn in de beschouwde bezwaarschriften. Dat betekent dat bovengenoemde stappen 1) en 2) hier niet verder aan de orde komen, omdat de bezwaren i.h.a. niet de keuze van soorten en aantalscriteria betreffen (m.u.v. Zuidlaardermeergebied; zie hst 9). De bezwaren betreffen wel de interpretatie van het gebiedsbegrip en de telgegevens gebruikt bij de toetsing van de ornithologische waarden aan de criteria. Twee aspecten van deze problematiek worden hieronder in algemenere zin besproken: de tijdsperiode waarop de gebruikte vogelgegevens betrekking hebben, en de wijze waarop gebiedsgrenzen zijn vastgesteld.

2.2 Tijdvenster vogelgegevens

Bij toetsing van de vogelaantallen aan de numerieke criteria voor de aanwijzing van beschermingszones is het van belang een eenduidige tijdsperiode te hanteren, omdat vogelaantallen in de tijd fluctueren. In de aanwijzingsprocedure is hierom voor broedvogels de periode 1993-1997 gehanteerd en voor trekvogels de (winter)-seizoenen 1993/94-1997/98. Alleen als uit deze periode onvoldoende gegevens voorhanden waren zijn gegevens uit eerdere of latere jaren gebruikt. Ten tijde van de definitieve aanwijzing van speciale beschermingszones waren daardoor op lokaal niveau alweer recentere gegevens beschikbaar, die soms verschilden van de situatie in de peilperiode. In een aantal gevallen zijn zulke recente gegevens door lokale groepen gebruikt om aanwijzingsbesluiten aan te vechten.

Op zich is het terecht dat aanwijzing van speciale beschermingszones gebeurt op grond van zo recent mogelijke telgegevens. Het is echter ook belangrijk dat verschillende gebieden hierbij op gelijke wijze worden behandeld. De door LNV gekozen aanpak met een vaste peilperiode, zo recent mogelijk maar beperkt door de minimale tijd waarin SOVON complete overzichten van de gegevens kon produceren, doet aan beide principes recht. De staatssecretaris van LNV heeft laten weten dat zij van plan is om met veranderende vogelaantallen rekening te houden door periodiek (bv. elke tien jaar) de ontwikkelingen in aangewezen beschermingszones en een aantal mogelijk in de toekomst aan te wijzen gebieden te evalueren. Hiervoor is een monitoringprogramma opgezet. Bij de periodieke evaluaties kunnen nieuwe speciale beschermingszones worden aangewezen, maar ook (delen van) beschermingszones worden onttrokken aan de werking van de Vogelrichtlijn (brief staatssecretaris LNV aan de Tweede Kamer, 1 februari 2000). In deze notitie gaan wij er daarom van uit dat ontwikkelingen in vogelaantallen na 1997/98, voor zover blijvend van karakter, hun weerslag zullen krijgen bij toekomstige evaluaties, en daarom op dit moment geen aanleiding vormen om de besluiten te herzien.

Wanneer na het (voorlopig) aanwijzingsbesluit gegevens boven water komen die betrekking hebben op de peilperiode, is dit aanleiding om besluiten te herzien, indien de staatssecretaris redelijkerwijs op de hoogte had kunnen zijn van deze gegevens. Dit geldt bijvoorbeeld voor de Strabrechtse Heide. Gegevens over het voorkomen van kraanvogels bevonden zich weliswaar in het archief van lokale vogelwaarnemers en een regionale vogelwerkgroep, en waren derhalve niet echt toegankelijk, maar omdat deze gegevens nog ca. twee maanden voor het aanwijzingsbesluit aan het ministerie kenbaar zijn gemaakt, worden ze hier wel in aanmerking genomen.

De peilperiode 1993-97 geldt voor gegevens over *vogelaantallen*. Daarnaast zijn bij de aanwijzingsprocedure ook gegevens betrokken over de verspreiding van vogels binnen grotere gebieden (bv. Voordelta), en over uitwisseling van vogels tussen gebieden, zoals tussen samenhangende rust- en foerageerplaatsen. Dit soort gegevens wordt niet op jaarlijkse basis verzameld, maar is afkomstig van incidentele soort- en gebiedsspecifieke studies. Het is daarom niet altijd mogelijk gegevens te vinden die in de peilperiode zijn verzameld. Voor deze aanvullende waarnemingen zijn daarom ook gegevens benut uit jaren buiten de peilperiode. Dit wordt niet als een bezwaar ondervonden, omdat globale patronen in terreingebruik veel minder onderhevig zijn aan verandering dan de aantallen waarin vogels voorkomen.

2.3 Begrenzing van Belangrijke Vogelgebieden

Voordat kan worden nagegaan of de aantallen vogels in een gebied voldoen aan de criteria voor aanwijzing als speciale beschermingszone, moeten de grenzen van zo'n gebied worden vastgesteld. Hierbij zijn in de in Nederland gebruikte begrenzings-systematiek drie uitgangspunten nagevolgd die ook zijn gehanteerd in de inventarisatie van 'Important Bird Areas in Europe' door Grimmet & Jones (1989):

1. *Het gebied onderscheidt zich in aard (abiotisch of type gebruik door de mens) of ornithologische betekenis duidelijk van de omgeving.*
2. *Het is een bestaand of potentieel beschermd gebied met of zonder bufferzones, danwel een gebied waar de vogelwaarden op enigerlei wijze beschermd kunnen worden.*
3. *Het gebied voldoet, alleen of in combinatie met andere gebieden, aan alle vereisten die de vogels waarvoor het gebied van belang is aan hun omgeving stellen, in de periode dat ze er aanwezig zijn.*

Aan het eerste punt is invulling gegeven door het onderscheiden van zestien landschapstypen, op grond van de overweging dat het voorkomen van vogelsoorten door hun biotoopeisen veelal beperkt is tot enkele van zulke landschapstypen. De te beschouwen gebieden zijn gedefinieerd aan de hand van de begrenzingen van deze landschapstypen, of van combinaties van typen die samen een landschapsecologische eenheid vormen (bv. zout water, kwelder en zand- en modderbanken in de Waddenzee). Hierbij is ook de fysisch-geografische regio-indeling van Nederland in beschouwing genomen. Deze aanpak is in de Bijlage van de Nota van Antwoord aldus verwoord:

De grenzen zijn bepaald aan de hand van het terreingebruik en de biotoopeisen van de aanwezige kwalificerende soorten en begrenzingsoorten. Vervolgens wordt gezien of op deze wijze in landschaps-ecologisch opzicht een samenhangend geheel ontstaat.

Een in deze notitie aan de orde komend bezwaar dat betrekking heeft op dit aspect van de gebiedsdefinitie betreft het Wormer- en Jisperveld (hst 6), waar een deel van het beschouwde gebied niet is aangewezen als speciale beschermingszone omdat hiervan het gebruik door vogels minder intensief zou zijn dan in de rest van het gebied. Het is volgens de gebruikte systematiek echter niet zinvol om *binnen* op grond van landschapstypen gedefinieerde gebieden onderscheid te maken tussen meer en minder door vogels gebruikte delen. Indien het gebied werkelijk een landschappelijke eenheid vormt is het immers volgens de redenering in zijn geheel geschikt voor de soorten die in dit gebied voorkomen in aantallen die aan de criteria voldoen. Een ander in deze notitie besproken gebied, de Voordelta, kent aan de zeezijde geen duidelijke landschappelijke begrenzing, zodat in dit geval het gebied alleen kan worden gedefinieerd aan de hand van het gebruik door de relevante vogelsoorten (hoofdstuk 3).

In de door LNV gehanteerde begrenzingssystematiek zijn in een aantal gevallen verschillende landschapstypen samengevoegd in één gebied of speciale beschermingszone. Uit de Bijlage van de Nota van Antwoord:

Combinaties van aan elkaar grenzende landschapstypen zijn in drie gevallen mogelijk:

1. *Indien meerdere landschapstypen van belang zijn voor dezelfde kwalificerende soort (bv. grote stern in de Westerschelde: voedselgebied in de zoute wateren en broedgebied op de platen).*
2. *Indien meerdere landschapstypen ieder apart beschouwd ook zouden kwalificeren (bv moerassen in de Gelderse Poort met roerdomp als kwalificerende soort en graslanden in hetzelfde gebied met kwalificerende aantallen kolganzen).*

3. *Indien binnen een kwalificerend landschapstype als deel van een gebied meerdere delen van een ander landschapstype gelegen zijn, die als totaal ook kwalificeren (bv. Veluwe bossen met Wespandief en Zwarte Specht met daarin gelegen heidevelden die als totaal kwalificeren voor Nachtzwaluw en Boomleeuwerik).*

De in deze notitie besproken bezwaarschriften hebben geen betrekking op punten 2) en 3) uit deze opsomming, maar raken in een aantal gevallen wel aan punt 1). Voor een aantal gebieden (Waddeilenden/Noordzeekustzone, Lauwersmeer, Oostelijke Vechtplassen) wordt door indieners aangevoerd dat te weinig gebied is aangewezen als speciale beschermingszone, omdat kwalificerende soorten of begrenzingssoorten die in de aangewezen sbz voorkomen ook gebruik maken van terreinen buiten de begrenzingszone, hetzij als foerageergebied, hetzij als slaapplaats of rustgebied. De indieners beargumenteren dat in zulke gevallen foerageer- en rust- of slaapplaats in landschaps-ecologisch opzicht een samenhangend geheel vormen en dus, gezien het onder 1) gestelde, tot één gebied gerekend dienen te worden, waarna dit gebied *als geheel* getoetst dient te worden aan de criteria voor vogelaantallen, en het 100-ha criterium (gebieden worden alleen geselecteerd voor aanwijzing als speciale beschermingszone als daarbinnen ten minste 100 ha aaneengesloten terrein een natuurstatus heeft; zie Bijlage bij Nota van Antwoord, p. 21-22, voor nadere uitleg). Op grond van deze redenering zouden bijvoorbeeld de in de omringende binnendijkse graslandgebieden gelegen voedselgebieden van ganzen, smienten, wulpen, en goudplevieren die rusten of slapen in het Lauwersmeergebied (hoofdstuk 4) gerekend moeten worden tot de sbz 'Lauwersmeer', ongeacht of in het binnendijkse gebied 100 ha aaneengesloten natuurgebied te vinden is (want in de Lauwersmeer zelf wordt al aan dit criterium voldaan).

De door LNV gehanteerde systematiek verschilt van deze benadering. Door LNV zijn in eerste instantie op grond van landschapstypen of combinaties van landschapstypen die samen een landschaps-ecologische eenheid vormen gebieden gedefinieerd, zoals hierboven beschreven. Hierbij is gecombineerd gebruik van verschillende landschapstypen door vogels geen zwaarwegend criterium geweest voor het begrip 'landschaps-ecologische eenheid'. Vervolgens is voor elk van de gedefinieerde gebieden apart getoetst of ze aan de criteria voor aanwijzing als speciale beschermingszone voldoen. Pas *daarna* zijn eventueel gebieden samengevoegd, o.a. op grond van gecombineerd gebruik door dezelfde vogelsoorten. In het voorbeeld van het binnendijkse gebied rondom de Lauwersmeer is geconcludeerd dat deze gebieden in aard te veel van de Lauwersmeer verschillen om te kunnen spreken van een landschaps-ecologische eenheid. Ze zijn daarom als aparte gebieden beschouwd (zie van Roomen *et al.* 2000, Bijlage 2). Hoewel in een aantal ervan de vogelaantallen wel de drempelwaarden overschreden, zijn deze gebieden niet aangewezen als speciale beschermingszone, omdat zij niet aan het 100-ha-criterium voldoen.

De twee bovenbeschreven benaderingen verschillen dus vooral in de interpretatie van het begrip 'landschaps-ecologisch'. Terwijl de door LNV gehanteerde aanpak dit begrip vooral beziet vanuit de fysische geografie en de ontstaansgeschiedenis van gebieden (*landschap*), leggen indieners van bezwaarschriften de nadruk vooral op het terreingebruik door de vogels (*ecologie*). Overigens is de *beschrijving* van de door LNV

gehanteerde aanpak in de Nota van Antwoord op dit punt niet geheel duidelijk. Met name wekken de zin “De grenzen zijn bepaald aan de hand van het terreingebruik en de biotoeisen van de aanwezige kwalificerende soorten en begrenzingssoorten” en het hierboven geciteerde punt 1) uit de Bijlage de indruk dat gecombineerd gebruik van verschillende landschapstypen door dezelfde vogels wel een rol heeft gespeeld in de definitie van landschapsecologische eenheden. Daarentegen wordt in de verkorte beschrijving van de aanwijzingssystematiek op p. 7 van de Bijlage zelfs gesproken van een *landschappelijke* in plaats van een landschaps-ecologische eenheid.

De achtergrond van de benadering van LNV is dat een grote nadruk op het gecombineerd gebruik van verschillende landschapstypen door dezelfde vogelsoorten zou leiden tot een ketting-effect. Slapen of rusten in het ene gebied en foerageren in een ander (type) gebied komt immers bij veel vogelsoorten voor, en de combinaties van gebieden en landschapstypen kunnen tussen soorten verschillen, zodat in theorie één landschapstype door verschillende vogelsoorten ‘gelinkt’ kan worden met verschillende andere typen. Het gevolg zou zijn dat grote delen van Nederland zouden moeten worden ondergebracht in relatief weinig maar zeer uitgestrekte beschermingszones. Hieronder zou ook veel agrarisch (grasland)gebied vallen, dat als foerageergebied gebruikt wordt door trekkende watervogels. Zo beslaan de in Koffijberg *et al.* (1997) beschreven pleisterplaatsen van ganzen en zwanen ongeveer 25% van het Nederlandse grondoppervlak. Aanwijzing van al deze gebieden wordt door LNV ongewenst geacht, omdat “voedselgebieden voor watervogels in het agrarisch gebied ruim voorhanden zijn waardoor de beschermingsbehoefte ervan in het kader van de Richtlijn beperkt is” (Bijlage, p. 22), en met het oog op het maatschappelijk draagvlak onder de aanwijzingen. Door de gehanteerde aanpak, in combinatie met het 100 hectare-criterium, wordt voorkomen dat al deze gebieden dienen te worden aangewezen. Tegelijkertijd worden de meest geschikte terreinen, waar zowel foerageergebied als rust- en slaapplekken (open water, natuurgebied) aanwezig zijn, wel beschermd.

Wij zijn van mening dat de door sommige indieners van bezwaarschriften gehanteerde interpretatie van het begrip ‘landschaps-ecologische eenheid’ beter in overeenstemming is met de letter en de geest van de Vogelrichtlijn dan de benadering van LNV. Uit jurisprudentie van het Europese Hof van Justitie blijkt dat alleen ornithologische criteria gebruikt mogen worden om onder de Vogelrichtlijn aan te wijzen gebieden te selecteren (Nota van Antwoord, deel 1, p.47). De gevolgde systematiek van gebiedsbegrenzing is een methode om deze ornithologische criteria geografisch toepasbaar te maken. Het is daarom logisch om het begrip ‘landschaps-ecologische eenheid’ vooral vanuit het oogpunt van gebruik door vogels te beschouwen, en het gecombineerd gebruik van verschillende landschapstypen door dezelfde vogels hoort daar bij. Dit is ook verwoord in het derde uitgangspunt in Grimmett & Jones (1989): *c) Het gebied voldoet (...) aan alle vereisten die de vogels waarvoor het gebied van belang is aan hun omgeving stellen, in de periode dat ze er aanwezig zijn* (de bepaling achter de komma voorkomt dat bijvoorbeeld broed- en overwinteringsgebieden in één sbz verenigd dienen te worden).

Vanuit deze optiek vormen twee verschillende landschapstypen een landschaps-ecologische eenheid als ze voor dezelfde vogels verschillende functies vervullen, en aantasting van één van beide functies de geschiktheid van de gebiedscombinatie voor de betreffende vogelsoort significant zou aantasten. Dat is het vaakst het geval bij combinaties van broed- en foerageergebieden. Hier bepaalt niet alleen de kwaliteit van het foerageergebied, maar ook de afstand tot de broedplaats, of door de oudervogels voldoende voedsel kan worden aangebracht om succesvol jongen groot te brengen (*central place foraging*). Broedplaats en omringend foerageergebied moeten dan ook meestal worden gezien als een landschapsecologische eenheid. Buiten de broedtijd bestaat zo'n samenhang, hoewel ruimtelijk gezien vaak minder stringent, vaak tussen foerageergebieden en (veilige) slaapplekken en hoogwatervluchtplaatsen of rustplaatsen. De samenhang is hierbij echter niet altijd zo sterk dat sprake is van een landschaps-ecologische eenheid. Zo rusten groepen Goudplevieren die foerageren op binnendijks grasland in kustgebieden vaak bij laagwater op drooggevalen wadplaten in de omgeving. Bij hoogwater en in het binnenland wordt echter ook gerust op binnendijkse akkers en grasland. In dit geval is het minder waarschijnlijk dat de geschiktheid van het binnendijkse foerageergebied sterk zou worden aangetast als de wadplaten zouden verdwijnen.

Naar onze mening geeft de Vogelrichtlijn echter ook onder deze 'ecologische' interpretatie van het begrip 'landschaps-ecologische eenheid' wel ruimte om onderscheid te maken in als speciale beschermingszones aan te wijzen gebieden. Het eerste lid van artikel 4 van de Vogelrichtlijn stelt dat voor alle (bedreigde, zeldzame en kwetsbare) soorten vermeld in Bijlage I van de Vogelrichtlijn de meest geschikte gebieden moeten worden aangewezen als speciale beschermingszone. Het tweede lid heeft in aanvulling daarop betrekking op voor trekvogels belangrijke gebieden, waarbij wetlands met nadruk worden genoemd. Hierover wordt gesteld: "De lidstaten nemen soortgelijke maatregelen ten aanzien van niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogels, waarbij rekening wordt gehouden met de behoeften van het gebied van bescherming in de geografische zee- en landzone waar deze richtlijn van toepassing is" (onze cursivering). Deze tekst geeft de ruimte om af te zien van het aanwijzen van bepaalde gebieden als speciale beschermingszone als dit gezien de beschermingsbehoefte niet noodzakelijk is. Voor trekvogelsoorten die staan vermeld in Bijlage I van de richtlijn bestaat deze mogelijkheid echter niet.

Agrarisch grasland en akkerland ontlene hun belang als voedselgebied voor herbivore watervogels doorgaans aan hun economische gebruik door de mens (door bemesting verhoogde biologische productie, oogstresten), dus aan hun niet-natuurlijkheid. Juist door de groeiende intensiteit van dit gebruik is de geschiktheid van deze gebieden in de afgelopen decennia toegenomen, mede als gevolg waarvan veel van de betreffende populaties in omvang zijn gegroeid (van Eerden *et al.* 1996). Op dit moment lijken sommige populaties gereguleerd te worden door dichtheidsafhankelijke processen in andere gebieden/stadia in de jaarcyclus dan de overwintering in agrarisch gebied (bv. broedgebieden en/of voorjaarspleisterplaatsen in halfnatuurlijke kweldergebieden). Op grond van deze overwegingen is de beschermingsbehoefte van agrarische voedselgebieden voor een aantal ganzen- en eendensoorten beperkt te noemen.

Het is deze overweging die voor LNV reden is geweest het 100-ha criterium te hanteren. Hierdoor worden voor herbivore watervogels alleen gebieden met een hoog aandeel natuurgebied aangewezen als speciale beschermingszone (Bijlage Nota van Antwoord, p.22). Het 100 ha-criterium kan vanuit deze optiek worden gezien als een instrument om invulling te geven aan het in artikel 4:2 gestelde t.a.v. de 'behoefte van bescherming'.

3 Gebiedsbesprekingen

3.1 Voordelta

In van den Tempel & Osieck (1994) is de Voordelta voor de Zeeuwse en Zuidhollandse eilanden aangewezen als Belangrijk Vogelgebied, met als begrenzing aan de zuidzijde een westwaartse lijn vanaf de punt van Walcheren, aan de westzijde een rechtgetrokken 20-m dieptelijn en aan de noordzijde de Eurogeul/Maasgeul (voortgezette monding van de Nieuwe Waterweg). In de definitieve aanwijzing van de Voordelta als speciale beschermingszone is het noordelijk deel van dit gebied, ten westen van de Maasvlakte, niet meegenomen. In de Nota van antwoord (deel 2, gebiedsspecifiek, p. 157) wordt hiervoor als argumentatie gegeven: “Het gedeelte van de Voordelta gelegen tussen de denkbeeldig doorgetrokken demarcatielijn en de Eurogeul kwalificeert zich op basis van de geactualiseerde telgegevens niet als speciale beschermingszone. Het behoort ook niet tot het leefgebied van de kwalificerende soorten van de Voordelta omdat deze soorten voorkomen in overgangszones tussen land en water (langs het strand en rond de platen.”

3.1.1 Bezwaar

De Vereniging Natuurmonumenten –mede namens vier andere particuliere organisaties voor natuur- en milieubehoud- en de Gemeente Westvoorne maken bezwaar tegen het niet opnemen binnen de aangewezen speciale beschermingszone van het gebied tussen de doorgetrokken demarcatielijn aan de zuidzijde van de Maasvlakte en de Eurogeul. Dit besluit heeft tot gevolg dat het (kust)zeegebied ten westen van de Maasvlakte buiten de speciale beschermingszone is komen te liggen, in afwijking van de begrenzing van het belangrijke vogelgebied Voordelta in van den Tempel & Osieck (1994), en van de begrenzing van de Voordelta in het Integraal Beleidsplan Voordelta, het Structuurschema Groene Ruimte en de Ecologische Hoofdstructuur.

Natuurmonumenten en de gemeente Westvoorne voeren samengevat de volgende argumenten aan bij hun bezwaar:

1. Het uitgesloten gebied bestaat uit het zelfde habitat/landschapstype als de rest van de (westelijke) Voordelta en vormt daarmee dus één landschapsecologische eenheid. De thans als begrenzing gebruikte demarcatielijn is een bestuurlijke grens en komt niet overeen met grenzen op grond van landschapsecologische danwel ornithologische criteria.
2. De soorten op grond waarvan het gebied als Belangrijk Vogelgebied kwalificeert – o.a. Roodkeelduiker – komen ook in het uitgesloten deel voor.
3. Van de begrenzingssoorten komen in ieder geval Visdief en Grote Stern voor in het uitgesloten deel.

4. De huidige noordgrens van de speciale beschermingszone is gezien bovenstaande gebaseerd op andere dan ornithologische criteria en dus strijdig met de Vogelrichtlijn.

3.1.2 Beoordeling

Begrenzingscriterium

Een (kust)zeegebied als de Voordelta kent aan de zeezijde geen duidelijke landschappelijke begrenzing, maar alleen geleidelijke oecologische overgangen. Begrenzing van het gebied op grond van landschappelijke kenmerken –eerste ingang in de begrenzingssystematiek- is daardoor problematisch. Daarom moet worden begrensd op grond van de ornithologische verspreidingsgegevens. De beschermingszone dient dan het gebied te omvatten dat zich onderscheidt van het omringende kust- en zeegebied door een regelmatig voorkomen of hogere dichtheden van de kwalificerende vogelsoorten en begrenzingssoorten. Volgens deze benadering kan uitsluiting van het zeegebied ten westen van de Maasvlakte alleen op ornithologische gronden plaatsvinden als zou blijken dat de aantallen/dichtheden van bovengenoemde soorten in dit zeegebied lager zijn dan in het wel aangewezen deel, en meer overeenkomen met het voorkomen in het omringende gebied, verder op zee en ten noorden van de Eurogeul.

Relevante vogelsoorten

Voor de beoordeling van het bezwaar zijn de volgende in het aanwijzingsbesluit genoemde soorten, op grond waarvan de Voordelta kwalificeert als belangrijk vogelgebied, van belang: Roodkeelduiker, Kuifduiker, en Toppereend. De overige kwalificerende soorten (Lepelaar, Zilverplevier, Tureluur) komen voor in intergetijdegebieden aan de landzijde van de speciale beschermingszone en zijn derhalve niet relevant voor de begrenzing aan de zeezijde. Dat geldt ook voor Pijlstaart en Kluut, die wel de 1%-norm overschrijden (Baptist 2000) maar die niet in van Roomen *et al.* (2000) of in het aanwijzingsbesluit worden genoemd als kwalificerende soorten. De gemeente Westvoorne stelt in haar bezwaar dat de in het aanwijzingsbesluit gehanteerde noordgrens een gedeelte van het intergetijdegebied doorsnijdt dat een belangrijk onderdeel vormt van het leefgebied van Tureluur en Zilverplevier. Het intergetijdegebied van de Westplaat ligt echter vrijwel geheel binnen de aangewezen speciale beschermingszone, en de noordelijker gelegen stranden van de Maasvlakte zijn voor deze soorten van weinig belang.

In paragraaf 4.2 van het aanwijzingsbesluit wordt een aantal andere vogelsoorten genoemd die regelmatig in de Voordelta voorkomen, en waarvan wordt vermeld dat “de biotopen van deze vogels de begrenzing van dit gebied mede hebben bepaald” (begrenzingssoorten). Voor het uitgesloten gebied zijn daarvan Aalscholver, Dwergmeeuw, Grote Stern, Visdief, en Kleine Mantelmeeuw relevant, omdat zij op zee voorkomen. Met uitzondering van de Dwergmeeuw broeden deze soorten in aantallen die de 1%-norm overschrijden in kolonies die buiten de sbz Voordelta

liggen (Voorne's Duin, Grevelingen, Haringvliet), maar de broedvogels foerageren (voornamelijk) in de Voordelta. De samenhang tussen de Voordelta en de sbz Voornes Duin, Grevelingen en Kwade Hoek wordt in het aanwijzingsbesluit expliciet erkend.

Verspreidingsgegevens

Hieronder wordt aan de hand van gepubliceerd materiaal nagegaan of het voorkomen van de relevante vogelsoorten in de Voordelta zich uitstrekt tot het zeegebied ten westen van de Maasvlakte. Natuurmonumenten onderbouwt haar argumenten met het in haar opdracht opgestelde rapport "Voordelta van Zuidwest-Nederland: aanwijzing vogelrichtlijn" (Baptist 2000).

Dit rapport is mede gebaseerd op eerdere publicaties op grond van maandelijke gebiedstellingen tijdens hoogwater vanaf het land en tijdens laagwater vanuit een vliegtuig (Baptist & Meininger 1996), en tweemaandelijke tellingen vanuit vliegtuigen in transecten in de kustzone en verder op de Noordzee (Baptist & Wolf 1993), aangevuld met recentere gegevens verzameld op dezelfde wijze. Het telmateriaal dat ten grondslag ligt aan Baptist & Meininger (1996) is ook gebruikt door van Roomen *et al.* (2000); de gegevens in Baptist & Wolf (1993) niet, omdat het hier geen integrale tellingen betreft maar steekproeven. Hoewel steekproeven zich niet altijd gemakkelijk laten vertalen naar totaalaantallen voor het gehele gebied, geven deze tellingen echter wel, zij het grofschalig, de ruimtelijke patronen in dichtheid van vogels op zee weer, en dus zijn ze bruikbaar om na te gaan of de aantallen/dichtheden van vogels in het uitgesloten zeegebied al of niet lager zijn dan in het wel aangewezen deel. Dat geldt ook voor verspreidingsgegevens op grond van transecttellingen vanaf schepen, gepubliceerd door Camphuijsen & Leopold (1994). Ook deze gegevens zijn tot dusver niet in de aanwijzingsprocedure betrokken.

Roodkeelduiker: De Voordelta kwalificeert als belangrijk gebied voor de Roodkeelduiker omdat het behoort tot de belangrijkste vijf gebieden voor deze Bijlage I – soort en er regelmatig meer dan 75 exemplaren voorkomen. De door Natuurmonumenten ter ondersteuning van haar bezwaar aangehaalde waarneming van 294 Roodkeelduikers bij de Maasvlakte in najaar 1999 achten wij niet relevant, daar het gaat om voorbijliggende exemplaren waarvan niet is vastgesteld dat zij daadwerkelijk van het gebied gebruik maakten. Baptist (2000, p.18) vermeldt dat er in de Voordelta twee gebieden zijn waar Roodkeelduikers in grotere aantallen verblijven dan elders: "het gebied van het Brouwershavense Gat tot en met de kop van Schouwen, en het zeegebied net zuidelijk van de Eurogeul". Dit tweede gebied ligt in het bij de aanwijzing uitgesloten deel. De op tellingen vanaf schepen gebaseerde kaart in Camphuijsen & Leopold (1994, fig. 4.2) toont in december-januari een relatief hoge dichtheid in de Voordelta die zich uitstrekt tot in het ICES-vak dat het zeegebied ten westen van de Maasvlakte omvat, maar niet ten noorden daarvan. Dit telvak omvat naast de uitgesloten zone ook het zeegebied ten westen van het voormalige eiland Voorne en de Haringvlietmonding. De schaal van presentatie laat geen onderscheid in dichtheid toe tussen deze gebieden en de uitgesloten zone. Uit de op tellingen vanuit vliegtuigen gebaseerde verspreidingskaarten in Baptist & Wolf

(1993) blijkt dat dichtheden ten westen van de Maasvlakte in ieder geval niet lager zijn dan in de rest van de Voordelta; de kaart voor oktober-november (fig. 15) toont hier een relatief hoge dichtheid, die doorloopt ten noorden van de Maasgeul en dus mede het zeegebied ten westen van de Maasvlakte omvat, maar voor het zuidelijk deel van de Zuidhollandse kust ophoudt. De dichtheidsgegevens geven dus geen aanwijzing dat Roodkeelduikers op zee ten westen van de Maasvlakte minder talrijk zijn dan elders in de Voordelta.

Kuifduiker: De Voordelta kwalificeert als belangrijk gebied voor de Kuifduiker omdat het behoort tot de belangrijkste vijf gebieden voor deze Bijlage I – soort en er regelmatig meer dan de ondergrens van vijf exemplaren voorkomen. Afgezien van de mededeling in Baptist & Meininger (1996) dat vooral langs de Brouwersdam regelmatig Kuifduikers voorkomen zijn er geen nadere gegevens over de verspreiding van de soort binnen de Voordelta.

Aalscholver: De Voordelta is een belangrijk foerageergebied voor de Aalscholvers die broeden in het Breede Water in de sbz Voornes Duin. Van deze kolonie foerageerde aan het eind van de jaren tachtig 80% van de vogels op zee (Lok & Bakker 1988). Volgens Baptist & Meininger (1996) en Baptist (2000) worden foeragerende Aalscholvers vooral aangetroffen voor de koppen van Schouwen, Goeree en Voorne, en voor de Maasvlakte. Het laatstgenoemde gebied ligt in het van de aanwijzing uitgesloten deel van de Voordelta.

Toppereend: De Voordelta kwalificeert als belangrijk gebied voor de Toppereend omdat het gemiddelde maximumaantal in de peilperiode de 1%-norm van 3100 vogels overschrijdt. Baptist & Meininger (1996; fig. 4.14) en Baptist (2000) bespreken de verspreiding van de Toppereend in de Voordelta. De meest door Toppereenden gebruikte gebieden liggen in de monding van de Grevelingen en (meer recent) het Haringvliet, ten zuiden van de Maasvlakte. Ze liggen derhalve binnen de aangewezen begrenzing van de speciale beschermingszone.

Dwergmeeuw De Dwergmeeuw wordt in het aanwijzingsbesluit (par. 4.2) genoemd als begrenzingssoort. Baptist (2000) stelt dat de Dwergmeeuw in de Voordelta regelmatig de 1%-norm overschrijdt, en dus ook kwalificerend is voor de aanwijzing. De grootste aantallen Dwergmeeuwen worden echter aangetroffen in april-mei, wanneer de vogels snel doortrekken, zonder langere tijd op zee te pleisteren en te foerageren. In die zin kan niet worden gesproken van een 'verblijf' waarbij van het gebied gebruik wordt gemaakt. In de najaarsperiode foerageren de meeuwen meer op zee, maar de dichtheid in oktober-november bedraagt maar ongeveer éénderde van die in het voorjaar (Baptist 2000). In de winter zijn de dichtheden nog lager, maar pleisteren de vogels wel langdurig. Baptist (2000) geeft geen gebiedsspecifieke aantalsschatting voor de Voordelta; alleen een schatting voor het gehele Nederlands Continentaal Plat. Baptist & Meininger (1996) vermelden dat “in het najaar en in de winter vele honderden en in het voorjaar enkele duizenden Dwergmeeuwen aanwezig kunnen zijn in de Voordelta”, en noemen een maximumaantal van 446 vogels in de winter. Op grond hiervan concluderen wij dat het regelmatige voorkomen (in de zin van gebruik) van meer dan 750 Dwergmeeuwen (1%-criterium) in de Voordelta op

grond van de huidige gegevens niet is aangetoond. De winteraantallen overschrijden echter wel de drempelwaarde voor een begrenzingssoort (0.1%, 75 vogels). De kaart in voor december-januari in Camphuijsen & Leopold (1994, fig. 4.59) toont een verhoogde dichtheid voor de koppen van Schouwen en Goeree en in het ICES-vak dat het zeegebied ten westen van Voorne en de Maasvlakte omvat. Uit de kaart in Baptist & Wolf (1993, fig. 53) blijkt een meer homogene verspreiding voor de gehele Voordelta die zich uitstrekt tot voor het zuidelijk deel van de kust van Zuid-Holland, en dus mede het uitgesloten deelgebied omvat.

Kleine Mantelmeeuw: Belangrijke aantallen Kleine Mantelmeeuwen (8.3 en 2.6% van de interationale populatie, van Roomen *et al.* (2000)) broeden buiten de speciale beschermingszone op de Maasvlakte en in de duinen van Schouwen. De broedvogels foerageren op zee, waarbij “veelal grotere concentraties worden aangetroffen in het kustgebied nabij grotere kolonies zoals Westenschouwen, Europoort en Terschelling” (Baptist & Wolf 1993). Dichtheidskaarten op grond van tellingen uit vliegtuigen en vanaf schepen tonen verhoogde dichtheden voor de kop van Schouwen en ten noorden van de Maasgeul, terwijl dichtheden op zee ten westen van Voorne en de Maasvlakte niet hoger lijken dan elders langs de kust (Baptist & Wolf 1993, fig.74; Camphuijsen & Leopold 1994, fig.4.75). Op grond hiervan behoort het zeegebied ten westen van de Maasvlakte wel tot het foerageergebied van de Kleine Mantelmeeuwen, maar vermoedelijk niet tot de kern ervan.

Grote Stern: Twee van de drie grootste Nederlandse broedkolonies van deze Bijlage I –soort liggen in de aan de Voordelta grenzende speciale beschermingszones Westerschelde en Grevelingen. De broedvogels foerageren voornamelijk op zee in een groot gebied ten westen van de kolonies. Baptist & Meininger (1996, fig. 5.8) geven aan dat het foerageergebied in het noorden reikt tot aan de Maasgeul/Eurogeul. Op dichtheidskaarten op grond van zowel vliegtuigtellingen (Baptist & Wolf 1993, fig.107) als tellingen vanaf schepen (Camphuijsen & Leopold 1994, fig. 4.100) is in juni-juli (broedperiode) in de noordelijke Voordelta een gebied met verhoogde dichtheden zichtbaar, dat in het noorden reikt tot voorbij de Maasgeul/Eurogeul. Ten noorden daarvan zit een onderbreking in de verspreiding, tot de invloedssfeer van de rust- en slaapplek bij IJmuiden wordt bereikt. Hieruit blijkt dat ook het van aanwijzing uitgesloten zeegebied ten westen van de Maasvlakte tot het vaste foerageergebied van Grote Sterns (broedend in de Grevelingen) moet worden gerekend.

Visdief: De sbz Haringvliet behoort tot de vijf belangrijkste broedgebieden in Nederland voor deze Bijlage I –soort. Daarnaast broedde in 1994-1997 een vrijwel even groot aantal Visdieven (1.2% van de internationale populatie) op de Maasvlakte, buiten enige speciale beschermingszone (Meininger *et al.* 1999, van Roomen *et al.* 2000). De belangrijkste foerageergebieden van deze Visdieven liggen relatief dicht onder de kust op de Noordzee, en strekken zich volgens Baptist & Meininger (1996, fig. 5.10) uit tot enige afstand ten Noorden van de Maasgeul. Deze informatie wordt niet tegengesproken door het kaartbeeld in Baptist & Wolf (1993, fig. 115). Op de dichtheidskaart op grond van tellingen vanaf schepen (Camphuijsen & Leopold 1994, fig.4.104) wordt voor het ICES-vak dat het zeegebied ten westen van de Maasvlakte

omvat in juni-juli een hogere dichtheid aangegeven dan voor het aangrenzende vak ten noorden van de Maasgeul. Dit betekent dat de dichtheden in het van aanwijzing uitgesloten gedeelte van de Voordelta meer overeenkomen met die in de rest van de Voordelta dan met die langs de Zuid-Hollandse kust. Het (kustwater van het) van aanwijzing uitgesloten gedeelte van de Voordelta moet dus als onderdeel van het vaste foerageergebied van de Visdieven van de Maasvlakte en het Haringvliet worden beschouwd.

3.1.3 Conclusie

Samengevat blijkt uit de gegevens dat voor broedende Aalscholvers, Grote Sterns en Visdieven, en in mindere mate voor de Kleine Mantelmeeuw, en voor overwinterende Roodkeelduikers en Dwergmeeuwen, het van de speciale beschermingszone uitgesloten deel ten westen van de Maasvlakte onderdeel is van het vaste foerageergebied in de Voordelta. Het zeegebied ten westen van de Maasvlakte en ten zuiden van de Eurogeul/Maasgeul voldoet aan de ornithologische criteria en vormt één geheel met het reeds aangewezen deel van de Voordelta.

3.2 Waddeneilanden/Noordzeekustzone/Breebaart

De speciale beschermingszone Waddeneilanden/Noordzeekustzone/Breebaart omvat een groep gebieden van verschillende landschapstypen, die echter voor een deel wel duidelijke onderlinge landschapsecologische relaties vertonen (duinenkustzone), en daarnaast nauwe relaties hebben met de in 1991 aangewezen speciale beschermingszone 'Waddenzee' (Noordzeekustzone, Breebaart). Deze samenhang met de sbz 'Waddenzee' wordt in het aanwijzingsbesluit expliciet vermeld, maar het complex Waddeneilanden/Noordzeekustzone/Breebaart is aangewezen als aparte beschermingszone, en niet als een uitbreiding van de sbz 'Waddenzee'. Bij toetsing van vogelkundige waarden tegen de aanwijzingscriteria is het complex niet als geheel beschouwd, maar zijn de criteria apart toegepast voor resp. de duinen van Texel, Vlieland, duinen van Terschelling, duinen van Ameland en duinen van Schiermonnikoog, en de Noordzeekustzone van Petten tot aan de Duitse grens. Tabel 2 geeft een overzicht van de vogelsoorten waarvoor deze deelgebieden aan de selectiecriteria voldoen. De polder Breebaart wijkt af van de overige deelgebieden door een aparte ligging (in Groningen, grenzend aan de Dollard) en doordat de aanwijzing niet wordt gemotiveerd met aantalsgegevens. Over de reden voor de opname van polder Breebaart wordt in het aanwijzingsbesluit (par. 4.1.7.) gesteld: "Het gebied wordt gezien in samenhang met het Eems-Dollardgebied (deel van de aangewezen sbz Waddenzee) en vanuit het belang als overloopgebied (voor de Punt van Reide) voor o.a. de Brandgans en de Rosse Grutto."

3.2.1 Bezwaar

De Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee (hierna: Waddenvereniging) heeft in één gecombineerd bezwaarschrift bezwaar gemaakt tegen de besluiten tot aanwijzing van de speciale beschermingszones 'Waddeneilanden/Noordzeekustzone/Breebaart' en 'Lauwersmeer', en wel op grond van de te beperkte omvang van de aangewezen gebieden. Als ontbrekende gebieden noemt zij de polders van de eilanden Schiermonnikoog, Ameland en Vlieland en een deel van de polder van Texel, en een groot deel van de vastelandkust van Noord-Holland, Friesland en Groningen, voor zover gelegen in de nabijheid van de Waddenzee. (Opvallend is dat de polder van Terschelling in deze opsomming ontbreekt, terwijl ook dit gebied niet is aangewezen en in de bijlage bij het bezwaarschrift wel wordt aangevoerd dat het aan de criteria voldoet. Daarentegen wordt Vlieland, dat geen polder heeft, wel genoemd.) De Waddenvereniging beargumenteert haar bezwaren samengevat als volgt:

1. Er is een grote samenhang in ornithologisch opzicht tussen het binnendijkse en buitendijkse gebied in en rond de Waddenzee. De internationale betekenis van de Waddenzee voor vogels is mede te danken aan de rol die het binnendijkse gebied hierin speelt als hoogwatervluchtplaats en als rust- en foerageergebied. Het binnendijkse gebied vormt daardoor op grond van de biotoopeisen van de relevante vogelsoorten met de Waddenzee één landschapsecologische eenheid.
2. Genoemde gebieden voldoen ook zelfstandig (veelal in zeer ruime mate) aan de ornithologische criteria van de Vogelrichtlijn. Dit wordt onderbouwd met het als bijlage toegevoegde rapport "Vogels binnendijks" (Engelmoer & Altenburg 1999). Hoewel genoemde gebieden niet voldoen aan het zogenaamde "100 ha-criterium", mag dit aanwijzing niet in de weg staan daar dit geen ornithologisch criterium is en derhalve strijdig met de Vogelrichtlijn.

3.2.2 Beoordeling

De bezwaren van de Waddenvereniging tegen de begrenzing van de sbz 'Waddeneilanden/Noordzeekustzone/Breebaart' worden hieronder besproken. Op het bezwaar tegen de begrenzing van de sbz 'Lauwersmeer' zal worden ingegaan in hoofdstuk 3.3.

Gebiedsbegrenzing en toepasselijkheid van het bezwaar

Het bezwaar van de Waddenvereniging is gericht tegen de begrenzing van de sbz, en beroept zich (groten)deels op landschapsecologische relaties tussen binnendijkse gebieden en de aangewezen sbz. Van zulke landschapsecologische relaties (gecombineerd belang van verschillende landschapstypen voor dezelfde vogelsoort) kan, gezien de ligging van de gebieden, alleen sprake zijn voor de polders van de waddeneilanden. Alleen deze gebieden grenzen aan de sbz 'Waddeneilanden/Noordzeekustzone/Breebaart'. De overige binnendijkse gebieden (Waddenkustpolders van Noord-Holland, Friesland en Groningen) grenzen daar niet aan, en liggen zelfs niet in de nabijheid ervan, zodat niet kan worden gesteld dat deze polders

een landschapsecologische eenheid vormen met de aangewezen sbz. Evenmin kunnen ze als zelfstandig kwalificerend deelgebied van de sbz 'Waddeneilanden/-Noordzeekustzone/Breebaart' worden aangemerkt, omdat ze hiermee geen aaneengesloten geheel vormen en er sterk van verschillen qua landschapstype.

De binnendijkse waddenkustpolders van Noord-Holland, Friesland en Groningen zijn (evenals de polders van de waddeneilanden) wel van groot belang als hoogwater-vluchtplaats en foerageer- en broedgebied van vogels die gebruik maken van de Waddenzee (Engelmoer & Altenburg 2000). De Waddenzee is echter al in 1991 aangewezen als speciale beschermingszone. De Waddenvereniging heeft haar bezwaar niet gericht tegen de begrenzing van de sbz 'Waddenzee'; evenmin heeft zij haar bezwaar gericht tegen het niet aanwijzen van genoemde gebieden als zelfstandige speciale beschermingszone. Feitelijk richt de vereniging dit bezwaar dus tegen het verkeerde aanwijzingsbesluit. Inhoudelijk gezien zijn er echter wel gronden om bij een toekomstige herevaluatie van de vogelrichtlijnggebieden tenminste een deel van genoemde polders op te nemen in de sbz 'Waddenzee', op grond van landschapsecologische relaties tussen binnendijks en buitendijks gebied.

De polder Breebaart is wel aangewezen als onderdeel van de sbz 'Waddeneilanden/-Noordzeekustzone/Breebaart', maar ligt c. 38 km verwijderd van de rest van de sbz en omvat een ander landschapstype, terwijl de aanwijzing wordt gemotiveerd op grond van landschapsecologische relatie met de naastgelegen Dollard, onderdeel van de sbz 'Waddenzee'. Opname van polder Breebaart als onderdeel van de sbz 'Waddeneilanden/Noordzeekustzone/Breebaart' is dus niet in overeenstemming met de geformuleerde aanwijzingssystematiek.

Dat de polders langs de vastelandskust van de Waddenzee geen deel uit kunnen maken van de sbz 'Waddeneilanden/Noordzeekustzone/Breebaart' betekent dat wij in de volgende paragraaf alleen onderzoeken of er sterke ornithologische relaties bestaan tussen de polders van de waddeneilanden en de aangewezen speciale beschermingszone. (Relaties tussen de Lauwersmeer en het omliggende cultuurgebied worden besproken in hoofdstuk 3.3.)

Landschapsecologische relaties tussen polders en duinen op de waddeneilanden

Bestaan er tussen de polders van de waddeneilanden en de sbz 'Waddeneilanden/-Noordzeekustzone/Breebaart' zulke sterke ornithologische relaties dat gesproken moet worden van één landschapsecologische eenheid? Gecombineerd gebruik door dezelfde vogels van de eilandpolders en de Noordzeekustzone komt slechts in beperkte mate voor, en het betreft daarbij vrijwel alleen niet-kwalificerende soorten (bijv. Zilver- Kok- en Stormmeeuwen die afwisselend op zee en in de polders foerageren). De combinatie polders-kustzone vormt derhalve niet een landschapsecologische eenheid.

De broedvogelsoorten die kwalificeren als aanwijzings- of begrenzingssoort voor de duingebieden zijn vermeld in tabel 2. Van deze soorten zijn Dodaars, Porseleinhoen, Roodborsttapuit, Paapje, Tapuit, Rietzanger en Grauwe Klauwier in het

broedseizoen in hun terreingebruik beperkt tot het duingebied, en Bontbek- en Strandplevier tot de zeereep en stranden. Aalscholver, Dwergstern en Kleine Mantelmeeuw broeden in het duingebied of op de stranden en vinden hun voedsel op zee (Noordzee en Waddenzee); Eidereenden uit het duin trekken met hun kuikens naar het wad. Voor al deze soorten speelt de polder geen rol van betekenis. Dat is mogelijk anders voor Bruine en Blauwe Kiekendief, Velduil, en Lepelaar. Deze soorten broeden in het duin maar foerageren ook wel in de polders.

Tabel 2. Overzicht van vogelsoorten kwalificerend voor aanwijzing (hoofdletter) of begrenzing (kleine letter) van de verschillende deelgebieden van sbz 'Waddeneilanden/-Noordzeekustzone/Breebaart'. 'B' of 'b' staan voor kwalificatie als broedvogel, 'N' en 'n' voor kwalificatie als niet-broedvogel. Bijlage I – soorten zijn vet weergegeven. Bronnen: van Roomen et al. (2000), Aanwijzingsbesluit.

vogelsoort	duinen Texel	Vlieland	duinen Terschelling	duinen Ameland	duinen Schiermonnikoog	Noordzeekustzone ¹
Roodkeelduiker	-					N
Parelduiker	-	-	-	-	-	N
Dodaars	-	-	b	-	-	-
Aalscholver	-	b	-	-	-	n
Lepelaar	B	B+N	-	-	-	-
Pijlstaart	-	n	-	-	-	n
Slobeend	-	n	-	-	-	-
Toppereend	-	-	-	-	-	N
Eidereend	b	b	-	b	b	N
Zwarte Zee-eend	-	-	-	-	-	N
Bruine Kiekendief	b	b	B	B	b	-
Blauwe Kiekendief	B	b	B	B	B	-
Porseleinhoen	-	-	-	b	-	-
Kluut	-	n	-	-	-	n
Zilverplevier	-	-	-	-	-	N
Bontbekplevier	-	-	b	-	-	-
Strandplevier	-	b	b	-	b	-
Drieteenstrandloper	-	-	-	-	-	N
Bonte Strandloper	-	-	-	-	-	N
Kanoet	-	-	-	-	-	N
Rosse Grutto	-	-	-	-	-	N
Wulp	-	n	-	-	-	n
Tureluur	-	n	-	-	-	-
Kleine Mantelmeeuw	B	-	-	-	-	-
Dwergstern	b	-	-	-	-	-
Velduil	B	-	B	B	b	-
Roodborsttapuit	b	-	-	-	-	-
Paapje	-	-	b	-	-	-
Tapuit	b	b	b	b	-	-
Rietzanger	-	-	b	b	-	-
Grauwe Klauwier	-	-	-	B	-	-

¹Voor de Noordzeekustzone kwalificeren naast genoemde soorten nog als begrenzingssoort (niet-broedvogels, 0.1%): Bergeend, Middelste Zaagbek, Grote Zaagbek, Scholekster, Steenloper

Schipper (1973, 1979) beschrijft dat Bruine Kiekendieven op Ameland rond 1970 voornamelijk boven moerassen en natte duinvalleien joegen, terwijl Blauwe Kiekendieven vaker buiten het duin foerageerden, o.a. boven grasland. Dit bleef echter beperkt tot de mannetjes. Volgens Versluys *et al.* (1997) jagen zowel Bruine als Blauwe Kiekendief tegenwoordig vooral in de duinen. Uit dieetstudies blijkt dat ook op Schiermonnikoog het geval te zijn (Van der Wal *et al.* 1999). Voor Terschelling vermeldt Zwart (1985) echter dat de Blauwe Kiekendief van de drie soorten in de broedtijd het meest in de polder wordt gezien; Bruine Kiekendieven foerageren ook hier voornamelijk in duin en kwelder. Daarentegen vermeldt Dijkse (1996) dat sommige Bruine Kiekendieven uit de duinen van Texel uitsluitend in het cultuurland lijken te jagen. Voedselzoekende Blauwe Kiekendieven worden op Texel vooral in het duingebied gezien, maar duiken ook in het cultuurland op (Dijkse 1996). Uit deze bronnen blijkt dat in de duinen broedende kiekendieven voornamelijk in de duinen en kwelders foerageren. Op Texel lijkt het belang van de polder voor kiekendieven groter dan elders.

Dijkse (1996) vermeldt dat de op Texel broedende Velduilen een voorkeur hebben voor lagere delen van het duin met uitgestrekte valleien, en vooral voor het licht geaccidenteerde overgangsgebied tussen duin en polderland. Hij vermeldt echter ook het foerageren in cultuurland grenzend aan het duin. Volgens Versluys *et al.* (1997) wordt op Ameland vooral in de duinen gejaagd, maar ook boven de kwelders en in de polders. Velduilen jagen dus regelmatig in de eilandpolders, maar lijken niet voor een belangrijk deel van de voedselvoorziening van de polder afhankelijk te zijn. Op grond hiervan lijkt het niet waarschijnlijk dat in de duinen belangrijk lagere aantallen kiekendieven en Velduilen tot broeden zouden komen als de polders hun rol als foerageergebied zouden verliezen.

De Lepelaars die broeden op Vlieland, Terschelling en Schiermonnikoog, foerageren voornamelijk in de Waddenzee (Van der Hut 1992) en op het Friese en Groningse vasteland. Lepelaars die broeden in de duinen van Texel foerageren in het voorjaar regelmatig in de polder. In Jonker (1992) wordt dit gebruik als 'intensief' aangemerkt, maar de aantallen lijken niet groot te zijn. Vanaf eind mei wordt vooral op het wad gefoerageerd. De meest bezochte delen van het Texelse poldergebied liggen in de noordelijke helft van het eiland (Waal en Burg, Eijerland en Het Noorden), maar ook in het zuidoosten. Lepelaars foerageren hier zowel in ondiepe plassen als in poldersloten. De aanleg van een hevelvispassage in de Waddenzeedijk bij polder Eijerland in 1995, om de intrek van stekelbaarzen in de poldersloten mogelijk te maken en de voedselsituatie voor Lepelaars daar te verbeteren, heeft niet geleid tot een aantoonbare toename van foeragerende Lepelaars in de polder. In 1996-98 werden hier gemiddeld 1-4 foeragerende Lepelaars geteld (Wintermans 1998). Dit betreft 20-25% van het regelmatig gebruikte foerageergebied op Texel, zodat het totale aantal gelijktijdig in de Texelse polders foeragerende vogels waarschijnlijk niet groter is dan enkele tientallen, en het niet zeker is of de drempelwaarde van 30 vogels voor foerageergebieden hier regelmatig wordt overschreden. Op een gemiddeld aantal van c. 300 broedvogels in de Texelse duinen in de peilperiode is enkele tientallen een vrij gering aantal. Ook bij onderzoek in 1985 werd 'maar een relatief klein deel' van de broedpopulatie in de polder foeragerend aangetroffen (Jonker

1992). De Texelse Lepelaars foerageren in het voorjaar ook in de Noord-Hollandse vastelandspolders (G. Wintermans pers. med.). Het is daarom niet duidelijk of het aantal broedparen op Texel belangrijk lager zou komen te liggen bij wegvallen van de polders als foerageergebied.

3.2.3 Conclusie

Op grond van gegevens over het gebruik als foerageer- of rustgebied door kwalificerende vogelsoorten die voorkomen in de sbz 'Waddeneilanden/-Noordzeekustzone/Breebaart' kan in het algemeen niet worden gesteld dat de polders van de Waddeneilanden met de aangewezen speciale beschermingszone één landschapsecologisch geheel vormt. Ze worden weliswaar als foerageergebied benut door in het duin broedende broedende kiekendieven en Velduilen, maar de polder is voor deze soorten niet van essentieel belang. De polder van Texel maakt wel deel uit van het foerageergebied van de op het eiland broedende Lepelaars. Gezien het vrij beperkte numerieke belang van dit foerageergebied behoeft de Texelse polder niet te worden gezien als één landschapsecologisch geheel vormend met de duinen op het eiland.

De polders in de waddenkustzone van Noord-Holland, Friesland en Groningen, inclusief polder Breebaart, vormen geen landschapsecologische eenheid met de aangewezen sbz 'Waddeneilanden/-Noordzeekustzone/Breebaart', en voldoen daardoor niet aan de gehanteerde criteria om in deze sbz te worden opgenomen. Net als de polders van alle waddeneilanden hebben zij wel een sterke relatie met de sbz 'Waddenzee', die op termijn aanleiding kan zijn voor een uitbreiding van deze speciale beschermingszone. De begrenzing van de sbz 'Waddenzee' is echter in het onderhavige bezwaar niet aan de orde.

3.3 Lauwersmeer

De Lauwersmeer is aangewezen als speciale beschermingszone op grond van het voorkomen in drempeloverschrijdende aantallen van Bruine en Grauwe Kiekendief en Bontbekplevier (broedvogels), en Lepelaar, Kleine Zwaan, Grauwe Gans, Brandgans, Krakeend, Wintertaling, Slobeend en Reuzenster (niet-broedvogels). Als begrenzingssoorten zijn daarnaast van belang Porseleinhoen, Kluut, Noordse Stern, Oeverwaluw, Blauwborst, Paapje en Rietzanger (broedvogels) en Fuut, Aalscholver, Grote en Kleine Zilverreiger, Tafeleend, Kuifeend, Brilduiker, Nonnetje, Visarend, Slechtvalk, Meerkoet, Kluut, Bontbekplevier, Goudplevier, Zilverplevier, Grutto, Wulp, Steenloper en Dwergmeeuw.

3.3.1 Bezwaar

In een gecombineerd bezwaarschrift maakt de Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee (Waddenvereniging) bezwaar tegen het aanwijzingsbesluit van zowel

de sbz 'Waddeneilanden/Noordzeekustzone/Breebaart' als van de sbz 'Lauwersmeer'. Hoewel de bezwaren tegen de begrenzing van de sbz 'Lauwersmeer' niet apart worden verwoord, kan uit het bezwaarschrift worden opgemaakt dat deze zich richten tegen het niet in de speciale beschermingszone opnemen van binnendijkse cultuurgronden grenzend aan het Lauwersmeergebied. De argumenten daarvoor zijn als volgt:

1. Er bestaat in ornithologisch opzicht een grote samenhang tussen het binnendijkse en buitendijkse gebied. Het binnendijkse gebied vormt daardoor op grond van de biotoopeisen van de relevante vogelsoorten met de Lauwersmeer één landschapsecologische eenheid.
2. De binnendijkse cultuurgronden grenzend aan de Lauwersmeer voldoen ook zelfstandig aan de ornithologische criteria van de Vogelrichtlijn. Hoewel genoemde gebieden niet voldoen aan het zogenaamde "100 ha-criterium", mag dit aanwijzing niet in de weg staan daar dit geen ornithologisch criterium is.

3.3.2 Beoordeling

Landschapsecologische relatie tussen Lauwersmeer en omliggende cultuurgronden

In het geval van de Lauwersmeer komt het in paragraaf 2.3 beschreven verschil tussen het ministerie van LNV en indieners van sommige bezwaren in de interpretatie van het begrip 'landschapsecologische eenheid', dat een belangrijke rol speelt in de gebiedsbegrenzing, duidelijk naar voren. Inhoudelijk gezien stemmen wij in met de interpretatie van de Waddenvereniging dat gecombineerd gebruik door dezelfde vogels een argument kan zijn om aangrenzende gebieden met verschillende landschapstypen te zien als een landschapsecologische eenheid. Als voorwaarde beschouwen wij daarbij wel dat het gebruik van het ene gebiedstype afhankelijk is van de aanwezigheid van het andere.

Uit het rapport "Vogels binnendijks" (Engelmoer & Altenburg 1999) blijkt dat door de meeste vogelsoorten die in de cultuurgronden rond de Lauwersmeer in grote (veelal drempeloverschrijdende) aantallen foerageren, het Lauwersmeer fungeert als rust- en slaapplek. Dit geldt in ieder geval voor Kleine Zwaan, Kolgans, Brandgans, Grauwe Gans, Smient, Wilde Eend en Pijlstaart, Wulp, Grutto, en diverse soorten meeuwen. Daarnaast valt te verwachten dat in en rond de Lauwersmeer broedende Bruine en vooral Grauwe Kiekendieven een deel van hun voedsel in de omliggende cultuurgronden vergaren. Voor een deel van deze soorten mag worden verondersteld dat het Lauwersmeer niet zulke grote aantallen vogels zou herbergen als de voedselgebieden in het omliggende cultuurland niet aanwezig zouden zijn.

Zoals in paragraaf 2.3 reeds is gesteld, geeft het tweede lid van artikel 4 van de Vogelrichtlijn de mogelijkheid om af te zien van het aanwijzen als speciale beschermingszone van gebieden met kwalificerende aantallen trekvogels van soorten die niet op Bijlage I staan, als de beschermingsbehoefte van deze gebieden gering is. In het onderhavige geval gaat het om gebied dat zijn waarde als foerageergebied (mede) dankt aan het intensieve menselijke (agrarische) gebruik ervan. De populaties

van Kolgans, Grauwe Gans, Smient en Wilde Eend zijn in de afgelopen decennia (sterk) gegroeid, waarschijnlijk mede als gevolg van het toegenomen aanbod van hoogwaardige agrarische voedselgebieden in de winter (van Eerden *et al.* 1996). Voor deze soorten zou om deze redenen afgezien kunnen worden van aanwijzing van de binnendijkse agrarische voedselgebieden als speciale beschermingszone. Voor soorten als Pijlstaart, Wulp en Grutto geldt dat echter niet of minder. Bovendien wordt ook binnendijs gefoerageerd door Kleine Zwaan en Brandgans, Bijlage I – soorten waarvoor alle meest geschikte gebieden moeten worden aangewezen (eerste lid artikel 4).

Uit de rapportage van Engelman & Wymenga (1999) valt niet goed op te maken hoe ver het cultuurland in de landschapsecologische relaties tussen het Lauwersmeer en haar omgeving reiken. Dat verschilt ook per soort: terwijl een deel van de ganzen die slapen in de Lauwersmeer vele tientallen kilometers ver weg foerageert, gaan andere soorten waarschijnlijk minder ver. De begrenzing zou zo moeten worden gekozen dat het gebied de belangrijkste foerageergebieden van de Kleine Zwanen en Brandgans omvat. Hiervoor zouden aantallen/dichtheden vogels moeten worden vergeleken tussen gebieden op verschillende afstanden van de Lauwersmeer.

3.3.3 Conclusie

Op grond van hun belang als foerageergebied voor in het Lauwersmeer rustende en overnachtende vogels van diverse kwalificerende en begrenzende soorten vormen de cultuurgronden rondom het Lauwersmeer samen met het aangewezen gebied één landschapsecologische eenheid. Omdat het hierbij vooral gaat om foerageergebieden die hun rol ontleen aan het landbouwkundige gebruik waarvan de beschermingsbehoefte gering is, betekent dit echter niet automatisch dat al dit gebied mede kwalificeert. Voor de belangrijkste foerageergebieden van de Bijlage I – soorten Kleine Zwaan en Brandgans is dat echter wel het geval. Nadere analyse van terreingebruiksgegevens voor deze soorten zou moeten uitwijzen hoever landinwaarts sprake is van kwalificerende aantallen.

3.4 Wormer- en Jisperveld

In van Roomen *et al.* (2000) is het Wormer- en Jisperveld aangeduid als Belangrijk Vogelgebied op grond van het voorkomen van drempeloverschrijdende aantallen broedende Kemphanen en pleisterende Smienten, Grutto's en Lepelaars. Hierbij, en ook in de voorlopige aanwijzing als speciale beschermingszone, werd de begrenzing aan de zuidzijde gevormd door de dorpen Wormer en Jisp en de ringvaart van de Wijde Wormer, en aan de noordzijde door de Knollendammervaart en het Noordhollands Kanaal. In het definitieve aanwijzingsbesluit zijn een twee tot drie percelen diepe strook aan de noordzijde van het gebied en de oostpunt (Neckerhoek) buiten de speciale beschermingszone gelaten. In de tekst van het aanwijzingsbesluit wordt deze wijziging niet toegelicht.

3.41 Bezwaren

DAS rechtsbijstand / WBE Wormer- en Jisperveld

Tegen het aanwijzingsbesluit is bezwaar gemaakt door DAS Rechtsbijstand, namens de Wildbeheereenheid (WBE) Wormer- en Jisperveld. De WBE kan zich niet verenigen met de begrenzing van het gebied, en hanteert daarbij de volgende argumenten:

1. Kemphaan en Grutto komen slechts in delen van het aangewezen gebied voor.
2. Lepelaar en Smient komen in kleinere aantallen voor dan genoemd in het aanwijzingsbesluit.
3. In het aangewezen gebied zou geen 100 ha. aaneengesloten natuurgebied aanwezig zijn, daar het water tussen de grasland- en moeraspercelen geen natuurstatus heeft.

Vogelbescherming Nederland en Natuurmonumenten

Vogelbescherming Nederland en Natuurmonumenten maken bezwaar tegen het feit dat in het aanwijzingsbesluit, in tegenstelling tot het ontwerpbesluit, een brede strook graslanden aan de noordkant van het gebied (van Oost-Knollendam tot Spijkerboor en vandaar tot het fietspad ter hoogte van Jisp) en de oostpunt (Neckerhoek) van de aanwijzing zijn uitgezonderd. Het bezwaar wordt als volgt onderbouwd:

1. Het uitgesloten gebied is landschapsecologisch gezien een onlosmakelijk onderdeel van het Wormer- en Jisperveld.
2. De noordelijke zone en de oostpunt behoren wel degelijk ook tot het voedselgebied van de Smient, een soort waarvoor het gebied kwalificeert als Belangrijk Vogelgebied.
3. Uitsluiting van genoemde gebiedsdelen is gezien bovenstaande niet op ornithologische gronden geschied en is derhalve strijdig met de bepalingen van de Vogelrichtlijn.

3.42 Beoordeling

Hoewel argument 1 van het bezwaar van de WBE de begrenzing van de speciale beschermingszone betreft, bestrijden argumenten 2 en 3 de aanwijzing als zodanig. Ten aanzien van argument 3 (geen 100 ha aaneengesloten natuurgebied) verwijzen wij naar het in de Nota van Antwoord (Gebiedsspecifiek, deel 2, p. 101) gestelde: "De eigendommen van de vereniging Natuurmonumenten liggen zodanig gegroepeerd dat van een aaneengesloten oppervlakte kan worden gesproken". Omdat zelfs bij geldigheid van argument 2 van de WBE (onjuiste aantalsgegevens Lepelaar en Smient) het Wormer- en Jisperveld nog steeds zou kwalificeren op grond van haar niet betwiste status als beste broedgebied voor de Kemphaan in Nederland, beschouwen wij dit bezwaar als uitsluitend de begrenzing betreffend.

Landschapsecologische begrenzing

De bij de aanwijzing van Belangrijke Vogelgebieden en speciale beschermingszones gehanteerde systematiek van gebiedsbegrenzing heeft als eerste ingang het landschap. Pas als eenheden die zich in qua ligging of landschapstype van de omgeving onderscheiden zijn gedefiniëerd, kan worden nagegaan of ze voor vogels een belangrijke rol vervullen. De gehanteerde landschapstypen zijn onderscheiden op grond van habitateisen van de verschillende vogelsoorten. Het is daarom niet zinvol om *binnen* landschappelijk begrensde gebieden onderscheid te maken tussen meer en minder door kwalificerende en/of begrenzende vogelsoorten gebruikte delen (zie paragraaf 2.3).

In het geval van het Wormer- en Jisperveld is daarom de vraag of de kwalificerende vogelsoorten ook in de bij de aanwijzing uitgesloten noordelijke zone en Neckerhoek voorkomen, ondergeschikt aan de vraag of deze gebiedsdelen in landschapsecologisch opzicht deel uitmaken van het gebied. Op grond van de overweging dat de uitgesloten delen zich qua waterhuishouding, grondsoort, perceelsvorm, begroeiingstype en overwegend landgebruik niet onderscheiden van andere delen van het Wormer- en Jisperveld, en daarvan evenmin fysiek zijn gescheiden, is dat het geval. Op grond van dezelfde overwegingen is het overigens de vraag of het uitsluiten van het open water van De Poel (waartegen geen bezwaar is gemaakt) verdedigbaar is.

Behalve in de noordelijke randzone en de Neckerhoek zijn ook aangrenzend aan (een deel van) de lintvormige bebouwing van Wormer en Jisp de graslandkavels buiten de aanwijzing gehouden (overigens zonder dat hiertegen bezwaar is gemaakt). Hoewel hiervoor door de Staatssecretaris geen motivering is gegeven, zou de overweging kunnen zijn geweest dat 'huiskavels', de dichtst bij boerderijen gelegen percelen, zich in landschappelijk opzicht danwel in gebruik door de mens (intensief gebruik t.a.v. bemesting en beweiding) onderscheiden van de rest van het gebied. In landschappelijke zin is dat echter niet het geval: ook de huiskavels bestaan overwegend uit vochtig grasland, gescheiden door brede ondiepe sloten. Dat geldt zeker voor de iets verder van de boerderijen gelegen percelen. In het aanwijzingsbesluit is echter een zone van meerdere percelen diep, gerekend vanaf de bedrijven, van de beschermingszone uitgesloten, terwijl wel voldaan is aan de criteria.

Gebruik van uitgesloten gebiedsdelen door relevante vogelsoorten

Het Wormer- en Jisperveld kwalificeert als Belangrijk Vogelgebied door het voorkomen van drempeloverschrijdende aantallen van Lepelaar, Smient en Grutto (slaapplaatsen) en doordat het de belangrijkste broedplaats is van de Kemphaan in Nederland. Bij de begrenzing zijn daarnaast Roerdomp, Rietzanger, Slobeend en Wulp van belang. De belangrijkste broedplaatsen van Kemphanen en slaapplaatsen van Grutto's liggen binnen het als speciale beschermingszone aangewezen gebied (gegevens J. van der Geld en H. Fabritius, aanwezig bij SOVON), en omvatten vooral het gebied van de Schaalsmeerpolder tot de graslanden ten noorden van De Merken. Omdat in het centrale deel ook de meeste rietkragen en moeraszones te

vinden zijn, liggen hier ook de belangrijkste broedplaatsen van Roerdomp en Rietzanger. De Grutto's en Wulpen die bovengenoemde slaapplaatsen benutten, gebruiken echter een veel ruimer gebied om te foerageren. Hoewel kwantitatieve gegevens hierover ontbreken, worden de uitgesloten noordelijke zone en Neckerhoek zeker ook als foerageergebied gebruikt, mede gezien het feit dat de bodemfauna die door deze soorten wordt gegeten relatief talrijk is op de goed bemeste huiskavels en intensiever gebruikte percelen nabij de boerderijen. Voor de Smient is wel vastgelegd dat deze gebiedsdelen worden gebruikt; Groen (1985) vermeldt: "Vooral in het gedeelte waar weinig rietkragen zijn en zich grote complexen grasland bevinden, dat is vooral ten noordwesten, ten noorden en ten noordoosten van De Merken, wordt niet alleen overdag maar ook 's nachts tot soms dicht onder de boerderijen gefoerageerd." Dit ondersteunt de constatering op grond van landschapsecologische overwegingen dat de uitgesloten randzones integraal onderdeel uitmaken van het Belangrijke Vogelgebied.

Aantalsgegevens Smient en Lepelaar

In het bezwaarschrift van de WBE wordt getwijfeld aan de in van Roomen *et al.* (2000) gepresenteerde aantallen voor Lepelaar en Smient. Hierom is bij SOVON nader navraag gedaan naar de bronnen. De in van Roomen *et al.* (2000) genoemde aantallen Lepelaars zijn waargenomen tijdens tellingen door K. Jonker, speciaal gericht op deze soort (o.a. Jonker 1992). De door de WBE gesignaleerde discrepantie tussen de genoemde aantallen Smienten en de aantalsgegevens beschikbaar bij de Provincie Noord-Holland berust op het feit dat de provincie alleen beschikt over de jaarlijks in januari uitgevoerde midwintertellingen, terwijl de getallen in van Roomen *et al.* (2000) seizoensmaxima zijn, op grond van uitgebreider telmateriaal. Naast de midwintertellingen bevat de database van SOVON vanaf seizoen 1994/95 ook reguliere tellingen van de Vogelwerkgroep Zaanstreek en in het kader van het Smientenbeheersplan uitgevoerde tellingen door J. van der Geld (Natuurmonumenten). Het seizoensmaximum voor 1993/94 is vastgesteld door de VWG Zaanstreek (in brief aan SOVON). Tabel 3 geeft een overzicht van aantallen bij de midwintertelling en de seizoensmaxima. De verschillen zijn dus niet een gevolg van onjuiste cijfers, maar van uitgebreider bronnenmateriaal.

Tabel 3. Aantallen Smienten in het Wormer- en Jisperveld, geteld tijdens de midwintertellingen (januari) en de seizoensmaxima gebaseerd op het gehele telmateriaal aanwezig in de database van SOVON.

Seizoen	aantal bij midwintertelling	seizoensmaximum	maand waarin seizoensmaximum
1993/94	3220	9200	?
1994/95	4930	16790	januari
1995/96	12400	>12400	januari
1996/97	830	13100	december
1997/98	10680	18015	december
gemiddeld	6412 (n=5)	14276 (n=4)	

3.4.3 Conclusie

Het Wormer- en Jisperveld kwalificeert voor aanwijzing als speciale beschermingszone op grond van de drempeloverschrijdende aantallen van Kemhaan, Grutto, Lepelaar en Smient. De bij aanwijzing als speciale beschermingszone uitgesloten noordelijke randzone en oostelijke punt (Neckerhoek) van het Wormer- en Jisperveld vormen landschapsecologisch gezien een onlosmakelijk deel van dit gebied. Huiskavels behoren hier ook toe. Dit wordt ondersteund door het waargenomen terreingebruik van Smienten, terwijl ook Wulpen en Grutto's de huiskavels, en in ieder geval de percelen in de tweede en verdere rijen vanaf de boerderijen, gebruiken om te foerageren. De bij aanwijzing uitgesloten randzones en de Neckerhoek voldoen aan de ornithologische criteria.

3.5 Ilperveld, Varkensland en Twiske

In van den Tempel & Osieck (1994) zijn zowel Ilperveld, Varkensland en Twiske (gezamenlijk) als het Oostzanerveld (afzonderlijk) aangeduid als Belangrijk Vogelgebied. Het eerstgenoemde complex kwalificeerde op grond van de status als broedgebied van Roerdomp en Kemphaan, en van grote aantallen pleisterende Grutto's in het voorjaar (slaapplaatsen). Het Oostzanerveld kwalificeerde door de aantallen broedende Kemphanen en overnachtende Grutto's. Bij de definitieve aanwijzing van de speciale beschermingszone is gebruik gemaakt van de geactualiseerde gegevens in van Roomen *et al.* (2000). Op grond van deze gegevens (lagere aantallen Grutto's, Kemphaan verdwenen als broedvogel) kwalificeerde het Oostzanerveld niet langer als Belangrijk Vogelgebied. Daarom is alleen het gebied 'Ilperveld, Varkensland en Twiske' aangewezen als speciale beschermingszone.

3.5.1 Bezwaren

DAS rechtsbijstand / WBE Waterland

DAS Rechtsbijstand heeft namens Wildbeheereenheid (WBE) 'Waterland en omstreken' bezwaar gemaakt tegen de aanwijzing van de speciale begreningszone Ilperveld/Varkensland/Twiske. Dit op grond van de volgende argumenten:

1. Er is hier geen sprake van één gebied maar van drie verschillende gebieden. Dit blijkt uit verschillende gebiedsnamen, verschillende beheerders/eigenaars en de doorsnijding/scheiding van gebieden door bebouwing (Oostzaan, Den Ilp, Landsmeer) en het Noordhollands Kanaal. Voor deze gebieden zou apart getoetst moeten worden of aan de criteria voor aanwijzing als speciale beschermingszone wordt voldaan; indiener stelt dat dit niet het geval is, mogelijk met uitzondering van het Twiske.
2. Sinds 1997 zijn de aantallen vogels in het gebied veranderd, waardoor kwalificerende vogelsoorten (Grutto, Roerdomp) in aantal zijn teruggelopen.

Vogelbescherming Nederland maakt bezwaar tegen het niet aanwijzen van het noordelijk deel van het Oostzanerveld (Polder Oostzaan) als onderdeel van de speciale begrenzingszone. Zij gebruikt hierbij de volgende argumenten:

1. Zonder aanwijzing van het noordelijk deel van het Oostzanerveld vormt Het Twiske geen samenhangend landschappelijk geheel met het Ilperveld en het Varkensland.
2. Het noordelijk deel van het Oostzanerveld behoort tot het foerageergebied van de Smienten die rusten op de recreatieplas in het Twiske.
3. Het gebied vormt ook voor de Grutto een integraal onderdeel van het leefgebied dat mede Ilperveld en Varkensland omvat, en bevat een belangrijke slaappleaats.

3.5.2 Beoordeling

Landschappelijke begrenzing

Het te bespreken complex bestaat uit vier deelgebieden, van West naar Oost: Oostzanerveld, Twiske, Ilperveld en Varkensland. De deelgebieden Oostzanerveld, Ilperveld en Varkensland zijn waterrijke veenpolders met “vele kleine percelen grasland, rietkragen, rietlandjes en een dicht netwerk van brede en smalle sloten” (aanwijzingsbesluit). Zij onderscheiden zich in landschappelijk opzicht van de omringende graslandgebieden van de noordelijke Zaanstreek, de Purmer en Waterland door een grotere oppervlakteverhouding water/land en de brede tochten (‘vaarland’). Het waterpeil ligt veelal maar iets onder het maaiveld. Het Twiske was oorspronkelijk ook zo’n vaarpolder, maar is in de jaren 1980 vanwege zandwinning voor wegaanleg grotendeels omgevormd tot een recreatiegebied. Het bestaat thans uit een centrale diepe plas met rondom gelegen parkachtige gedeelten met bos en vlierstruweel, moeraszones met rietland, en meer en minder schrale graslanden. Terwijl de omringende vaarpolders zich kenmerken door een grote openheid, heeft het Twiske meer opgaande beplanting.

Uit bovenstaande blijkt dat het Twiske zich in landschappelijk opzicht onderscheidt van de andere drie deelgebieden. Mede daardoor kent het Twiske ook een anders samengestelde vogelbevolking (o.a. voorkomen van Blauwborst, lagere aantallen weidevogels). Het is daarom niet logisch dat bij de toetsing tegen ornithologische criteria het Twiske samen met Ilperveld en Varkensland is bekeken, terwijl het Oostzanerveld apart is beschouwd. Op basis van het landschap dient juist het Twiske in isolatie, en Oostzanerveld, Ilperveld en Varkensland in combinatie te worden beschouwd. Daarbij maakt het ten zuiden van de spoorlijn Zaanstad-Purmerend gelegen deel van het Oostzanerveld (tegen de uitsluiting uit de sbz waarvan opmerkelijk genoeg geen bezwaar is aangetekend) landschappelijk gezien integraal onderdeel uit van de combinatie Oostzanerveld/Ilperveld/Varkensland (argumentatie analoog aan par. 6.2.1).

Het feit dat de cluster Oostzanerveld/Ilperveld/Varkensland doorsneden wordt door de lintbebouwing van Oostzaan en Den Ilp en door het Noordhollands Kanaal met

langsliggende N10 is op zich geen reden om haar in drie aparte gebieden te scheiden, gezien de smalle onderbrekingen, die uitwisseling van vogels tussen de gebiedsdelen nauwelijks in de weg staat. (Zie ook de Bijlage bij de Nota van Antwoord deel 1, p. 20). Dat de deelgebieden elk een eigen naam en een andere eigenaar/beheerder hebben, zoals in het bezwaar van de WBE wordt aangevoerd, is niet relevant: het gaat erom of er duidelijke landschappelijke verschillen zijn, en die ontbreken.

De in de huidige aanwijzingsprocedure gebruikte gebiedsindeling, maar ook de in het bezwaarschrift van Vogelbescherming Nederland bepleite begrenzing, is dus niet in overeenstemming met de beschreven begrenzingssystematiek. Juister is te toetsen of enerzijds het Twiske en anderzijds de combinatie Oostzanerveld/Ilperveld/Varkensland aan de aanwijzingscriteria voldoen. In tweede instantie zou kunnen blijken dat het Twiske met de overige deelgebieden toch één landschapsecologische eenheid vormt, doordat dezelfde vogels van beide gebieden afhankelijk zijn.

Voorkomen van relevante vogelsoorten

In het bovenstaande is geconcludeerd dat bij toetsing voor kwalificering als speciale beschermingszone enerzijds het Twiske en anderzijds de combinatie als primaire eenheden dienen te worden beschouwd. De vraag is derhalve of de aldus gedefinieerde gebieden kwalificeren voor aanwijzing. Deze beoordeling kan niet worden gemaakt op grond van de gegevens in van Roomen *et al.* (2000), omdat deze niet per deelgebied worden gepresenteerd, maar alleen als totalen voor het cluster Twiske/Ilperveld/Varkensland. Daarom zijn de deelgebiedgegevens bij SOVON opgevraagd en in tabel 4 gegroepeerd volgens de gewenste gebiedsindeling.

Op grond van de gegevens in tabel 4 kwalificeert het Twiske zelfstandig voor aanwijzing als speciale beschermingszone vanwege de aantallen Smienten en Krakeenden buiten de broedtijd. (NB: de door de WBE voor 1996 en 1997 genoemde aantallen Smienten op het Twiske (35000 en 31500) zijn zelfs nog groter dan de aantallen in tabel 4). In de broedtijd komen een aantal soorten moerasvogels voor in aantallen die de drempel voor begrenzingsoorten overschrijden, zodat er aanleiding is om het gehele gebied, en niet alleen de centrale plas, als speciale beschermingszone aan te wijzen.

Het gebied Oostzanerveld/Ilperveld/Varkensland kwalificeert zich eveneens zelfstandig, vanwege het voorkomen van 2% van de flywaypopulatie van de Grutto op slaapplaatsen in het voorjaar, en omdat het behoort tot de belangrijkste vijf broedgebieden van de Kemphaan in Nederland. De mogelijkheid dat in recente jaren de aantallen Grutto's in Ilperveld en Varkensland gedaald zijn, zoals in het bezwaar van de WBE naar voren wordt gebracht, is hierbij niet relevant, aangezien de periode 1993/94-1997/98 als peilperiode wordt gehanteerd.

Daarnaast foerageren de Smienten en andere grondeenden die op het Twiske veel in de rondom gelegen graslandgebieden, waaronder het Oostzanerveld/-Ilperveld/Varkensland. Dat deze relatie niet duidelijk naar voren komt in de getelde aantallen Smienten in dit gebied, komt vooral doordat de vogels vooral 's nachts in het grasland foerageren en overdag, wanneer de tellingen worden uitgevoerd, op

grotere wateren rusten. De aantallen Smienten in het Twiske zouden veel lager zijn zonder de aanwezigheid van deze natte graslanden in de omgeving. Daarnaast is er ook sprake van gecombineerd gebruik van beide gebieden door Bruine Kiekendief en mogelijk door Roerdomp. Er is dus aanleiding om de twee gebieden op grond van deze relaties als één landschapsecologische eenheid te beschouwen. In dat geval kwalificeert het gecombineerde gebied ook als een van de vijf belangrijkste broedgebieden voor Roerdomp in Nederland.

Tabel 4. Aantallen van relevante vogelsoorten in Het Twiske en in het cluster Oostzanerveld/Ilperveld/-Varkensland, 1993-1997. Opbouw van de tabel en betekenis van afkortingen etc. is gelijk aan die in bijlage 3 in van Roomen et al. (2000). Als 'kw99' is aangekruist kwalificeert de soort voor aanwijzing als sbz; als 'B' is aangekruist kwalificeert hij als begrenziingssoort. Bronnen: SOVON databases LSB en BMP (plots 752&1733, Twiske); van der Hut 1995; Parmentier et al. 1994; Fabritius 1998 en in brief aan SOVON.

4a Het Twiske - broedvogels

Soort	soort- type	1993	1994	1995	1996	1997	type gem	Gem	N	% int pop	kw 99	B
Roerdomp	An.I	4	3	4	4	5	a	4	5	0.3		x
Bruine Kiekendief	An.I	6	6	10	7	6	a	7	5			x
Snor	Begr	22	>10	>14	>18	>15	e	>16	5			x
Rietzanger	Begr	162	>101	>115	>138	>154	e	>134	5			x

4b Het Twiske - niet-broedvogels

Soort	soort- type	1993	1994	1995	1996	1997	type gem	Gem	N	% int pop	kw 99	B
Grauwe Gans	1%	0	31	40	110	71	a	50	5	0.02		
Smient	1%	12619	22027	20300	13695	12422	a	38613	5	3.1	x	x
Krakeend	1%	(>159)	342	219	585	519	a	416	4	1.7	x	x
Wintertaling	1%	164	535	86	538	305	a	326	5	0.08		
Slobeend	1%	(>142)	236	264	259	357	a	279	4	0.7		x
Kuifeend	1%	(>759)	1931	1111	1057	792	a	1223	4	0.3		x
Meerkoet	1%	810	991	1205	1349	906	a	1052	5	0.07		
Grutto	1%	(>0)	17	21	31	29	a	25	4	0.01		

4c Oostzanerveld/Ilperveld/Varkensland - broedvogels

Soort	soort- type	1993	1994	1995	1996	1997	type gem	Gem	N	% int pop	kw 99	B
Roerdomp	An.I	8	3	2	5	5	a	5	5	0.3		x
Bruine Kiekendief	An.I	11	12	17	10	8	a	12	5	1.0		x
Porseleinhoen	An.I	0	0	0	0	3	a	0.6	5			
Kemphaan	An.I	(+)	>11	>11	(+)	>5	e	>9	3		x ¹	x
Watersnip	Begr	>36	>34	>34	(>1)	(>3)	e	35	3			x
Visdief	An.I	291	50	100	201	249	a	178	5	0.3		x
Snor	Begr	22	>10	>14	>18	>15	e	>16	5			x
Rietzanger	Begr	162	>101	>115	>138	>154	e	>134	5			x

¹ o.g.v. de minimumschatting van gem. 9 'paren' kwalificeert het gebied als 5e broedgebied in Nederland

Tabel 4 vervolg

4d Oostzanerveld/Ilperveld/Varkensland – niet-broedvogels

Soort	soort type	9394	9495	9596	9697	9798	type gem	Gem	N	% pop	int kw 99	B
Kleine Zwaan	An. I	96	80	>18	>0	34	e	70	3	0.4		x
Grauwe Gans	1%	>0	104	>37	>60	222	e	106	4	0.05		
Smient	1%	>4937	4995	>1780	>3163	3345	e	3644	5	0.3		x
Krakeend	1%	(>17)	(>86)	(>53)	(>200)	(>105)	a	(92)	5	0.3		x
Wintertaling	1%	>14	191	>83	>157	43	a	98	5	0.02		
Slobeend	1%	(>54)	>67	(>83)	>52	>49	e	>56	3	0.1		x
Meerkoet	1%	>2629	2747	>2341	>1246	1590	a	>2110	5	0.1		x
Grutto (slaappl.)	1%	9000	5500	4300	3100	12500	a	6880	5	2.0	x	x
Wulp	1%	>93	734	>113	>17	779	b	>347	5	0.1		x

3.5.3 Conclusie

Bij de aanwijzing van de sbz Ilperveld/Varkensland/Twiske en het achterwege blijven van de aanwijzing van het Oostzanerveld is de door LNV geformuleerde systematiek van begrenzing en aanwijzing niet op een consequente wijze toegepast. Bij juiste toepassing zou het logischer zijn enerzijds het Twiske en anderzijds de combinatie Oostzanerveld/Ilperveld/Varkensland als primaire eenheden te beschouwen. Beide gebieden voldoen zelfstandig aan de criteria voor aanwijzing als speciale beschermingszone: het Twiske op grond van drempeloverschrijdende aantallen niet-broedende Smienten en Krakeenden, en het Oostzanerveld/-Ilperveld/Varkensland op grond van haar status als broedgebied voor Kemphaan en als slaapplek voor Grutto. Daarnaast bestaan er belangrijke landschapsecologische relaties tussen de twee gebieden. Als combinatie behoort het gebied ook tot de belangrijkste vijf Nederlandse broedplaatsen van de Roerdomp. Ook als wordt vastgehouden aan de indeling waarbij het Oostzanerveld apart wordt beschouwd van de combinatie Ilperveld/Varkensland/Twiske, voldoet het Oostzanerveld zelfstandig aan de criteria op grond van kwalificerende aantallen grutto's die er van slaapplekken gebruikmaken.

3.6 Oostelijk Vechtplassengebied

In van Roomen *et al.* (2000) wordt het Oostelijk Vechtplassengebied aangemerkt als Belangrijk Vogelgebied op grond van het voorkomen van drempeloverschrijdende aantallen broedende Woudaapjes, Purperreigers, Zwarte Sterns en IJsvogels. Voor de begrenzing in relevante aantallen voorkomende vogelsoorten zijn daarnaast Roerdomp, Porseleinhoen, Snor, Rietzanger en Grote Karekiet (broedvogels) en negen overwinterende watervogelsoorten. Het in van Roomen *et al.* (2000) beschouwde gebied omvatte de Ankeveense Plassen, de Kortenhoeftse Plassen, de Kievitsbuurt, de Tienhovense Plassen, de Wijde Blik, de Bethunepolder, de Molenpolder, de Waterleidingplas, de Loenderveense Plas, de Loosdrechtse Plassen, het zuidelijke deel van de Horstermeerpolder, de Ankeveense Polder,

polder Mijnden en delen van de polders Maarsseveen en Westbroek. In het definitieve aanwijzingsbesluit zijn echter de Loosdrechtse Plassen, polder Mijnden en een groot deel van de Ankeveensche polder buiten de speciale beschermingszone gelaten. Daarnaast heeft Natuurmonumenten in een zienswijze verzocht om ook de Spiegelplas in de speciale sbz op te nemen, hetgeen niet is gebeurd.

3.6.1 Bezwaren

WBE Noorderpark

De WildBeheerEenheid Noorderpark heeft bezwaren tegen de gebruikte getalsmatige onderbouwing van de kwalificatie van de Oostelijke Vechtplassen als speciale beschermingszone. Hoewel zij niet expliciet stelt dat het gebied niet als speciale beschermingszone kwalificeert, is dit wel de teneur die uit het bezwaar spreekt, en in dit rapport wordt het daarom opgevat als een bezwaar tegen de aanwijzing als zodanig. De WBE draagt hierbij de volgende argumenten aan:

1. De vogelgegevens zouden op slechts drie bronnen zijn gebaseerd, die bovendien slecht beschikbaar zijn, een fragmentarisch en globaal karakter hebben, en niet actueel zijn.
2. De IJsvogel wordt ten onrechte opgevoerd als broedvogel in het gebied.
3. Het Woudaapje broedt niet in aantallen die de drempel voor aanwijzing overschrijden.
4. De Zwarte Stern komt in veel lagere aantallen tot broeden dan vermeld in van Roomen *et al.* (2000), waardoor het gebied mogelijk niet tot de belangrijkste vijf Nederlandse broedgebieden voor deze soort behoort.
5. Het aantal broedparen van de Purperreiger in de Oostelijke Vechtplassen wordt in van Roomen *et al.* (2000) sterk onderschat. Dit geldt echter ook voor de aantallen elders in Nederland, waardoor onduidelijk is of het gebied nog tot de belangrijkste vijf broedgebieden van Nederland behoort.

Vogelbescherming Nederland en Vereniging Natuurmonumenten

Vogelbescherming Nederland en de Vereniging Natuurmonumenten maken geen bezwaar tegen de aanwijzing van het Oostelijk Vechtplassen als speciale beschermingszone, maar wel tegen de begrenzing ervan, in concreto het niet opnemen daarin van de volgende gebieden:

- Tweede, Derde, Vierde en Vijfde Plas van de Loosdrechtse Plassen
- volledige oeverzone aan de westzijde van de Loosdrechtse Plassen
- polder Mijnden
- een groot deel van de Ankeveensche polder.

Indieners beargumenteren dat door deze omissie niet wordt voldaan aan de eis dat de speciale beschermingszone zo is begrensd dat een in landschappelijk en vogelkundig opzicht samenhangend geheel is ontstaan. Dit vooral op grond van de overweging dat genoemde gebiedsdelen tot het vaste foerageergebied behoren van kwalificerende soorten en begrenzingsoorten die broeden in het aangewezen deel, of deel uitmaken

van het broedgebied van deze soorten, danwel rustgebied zijn voor kwalificerende en begrenzingssoorten die foerageren in het aangewezen deel:

1. De Loosdrechtse Plassen zijn vaste foerageergebieden voor Zwarte Sterns; daarnaast zijn delen van de oeverzone en eilanden van belang als broedgebied voor Grote Karekiet en Rietzanger.
2. De Spiegelplas herbergt een vaste broedkolonie van de Zwarte Stern en fungeert in de winter als rust- en slaappleaats voor watervogels zoals Kolgans, Grauwe gans en Smient.
3. Polder Mijnden en het oostelijk deel van de Ankeveensche Polder zijn van belang als foerageergebied voor de Purperreiger.

3.6.2 Beoordeling

Bezwaren WBE Noorderpark.

Het eerste bezwaar van de WBE Noorderpark, dat de in van Roomen *et al.* (2000) gebaseerd zouden zijn op slechts drie summiere en slecht toegankelijke bronnen, berust op een misverstand. In van Roomen *et al.* (2000) (p. 86) staan voor broedvogels naast drie literatuurverwijzingen ook de archieven van de SOVON-projecten LSB (landelijk soortonderzoek broedvogels) en BMP (broedvogel-monitoringproject) vermeld. In van Roomen *et al.* (2000) (p. 29) wordt tevens uitgelegd hoe deze archieven tot stand zijn gekomen. Dat de in van Roomen *et al.* (2000) genoemde aantallen niet alle in de door de WBE geraadpleegde bronnen konden worden teruggevonden, hoeft daarom geen verbazing te wekken.

De gegevens uit de SOVON-database zijn voor deze studie nogmaals opgevraagd. De database bevat voor de jaren 1993-1997 negen opgaven van territoria van IJsvogels in de aangewezen speciale beschermingszone, respectievelijk 2, 3, 5, 1 en 0 territoria betreffend. Twee ten onrechte in van Roomen *et al.* (2000) vermelde territoria lagen buiten de Oostelijke Vechtplassen, in de omgeving van het Naardermeer. Het gemiddelde aantal binnen de begrenzing van de speciale beschermingszone komt daarmee op 2.2. Bij deze opgaven is geen broedcode vermeld, zodat het eventueel kan gaan om meervoudige waarnemingen van vogels in de broedtijd, zonder dat daadwerkelijk een legsel werd geproduceerd (van Dijk & Hustings 1996). Hoewel broeden in laagveenmoerassen zeker niet onmogelijk is, kan het hier wellicht ook deels zijn gegaan om rondzwervende vogels, bijvoorbeeld afkomstig van de 's Gravelandse buitenplaatsen. Het is daarom twijfelachtig of het aantal broedende IJsvogels de drempel van 2 paren heeft gehaald.

Van de Woudaap bevat de database voor 1993-1997 10 opgaven, met respectievelijk 1, 2, 2, 1, en 3 territoria. De hoogste broedzekerheidscode die hierbij is opgegeven is 2 (waarneming van zang of balts). Zoals terecht gesteld in van Roomen *et al.* (2000) is het Woudaapje een lastig te inventariseren soort die gemakkelijk wordt gemist, maar het is wel erg optimistisch om op grond van deze waarnemingen het jaarlijkse aantal territoria op vijf te schatten. De exacte grootte van het aantal broedparen is echter niet zo relevant, aangezien er in Nederland geen andere gebieden zijn met meer dan

enkele of incidentele broedgevallen. De oostelijke Vechtplassen behoren zeker tot de vijf meest regelmatige broedgebieden voor de soort in ons land, zodat de vraag overblijft of het aantal hier aan het criterium van twee paren voldoet. Het gemiddelde aantal vastgestelde territoria bedroeg in 1993-97 1.8 (zie boven), en bereikte de drempel dus net niet.

De in de SOVON-database aanwezige gegevens over aantallen broedparen van de Zwarte Stern zijn grotendeels afkomstig van, danwel gecontroleerd door J. van der Winden, op grond van jaarlijkse eigen tellingen en onderzoek aan broedende zwarte sterns, aangevuld met telgegevens van Natuurmonumenten (J. van der Winden pers. med.). Deze onderzoeker is een van de experts voor deze soort in Nederland (o.a. Van der Winden *et al.* 1996).

De WBE stelt dat de aantallen Purperreigers vermeld in van Roomen *et al.* (2000) voor de Oostelijke Vechtplassen, en tevens voor de totale landelijke populatie een sterke onderschatting zijn van het werkelijke aantal. Voor 1993-1996 komen de aantallen vermeld in van Roomen *et al.* (2000) echter goed overeen met aantallen genoemd in van der Kooij (1997 en 1998). Van der Kooij is een expert op het gebied van Purperreigers in Nederland, en stelt jaarlijks een overzicht van broedgevallen samen volgens een vaste methodiek. Ook de aantallen Purperreigers op andere belangrijke broedplaatsen genoemd in van Roomen *et al.* (2000) wijken niet sterk af van aantallen in van der Kooij (1997 & 1998), met uitzondering van Kinderdijk, waar de laatstgenoemde lagere aantallen geeft. Dit alles geeft geen aanleiding te veronderstellen dat de aantallen in van Roomen *et al.* (2000) sterk zijn onderschat en dat de rangorde van Nederlandse broedgebieden zoals daarin gegeven sterk afwijkt van de werkelijkheid.

Samenvattend is van twee van de vier in van Roomen *et al.* (2000) als kwalificerende soorten aangemerkte vogelsoorten op grond van de beschikbare gegevens niet geheel duidelijk of de aantallen wel aan de criteria voldoen. Voor Zwarte Stern en Purperreiger is er echter geen reden om daaraan te twijfelen.

Bezwaar van Vogelbescherming / Natuurmonumenten

Vogelbescherming en Natuurmonumenten stellen dat de uitgesloten delen met het aangewezen deel één landschapsecologische eenheid vormen vanwege het gebruik ervan door vogels die in het aangewezen deel broeden. Daarnaast komen in deze delen ook begrenzingssoorten tot broeden. Dit is het geval voor Zwarte Stern (Spiegelplas), Grote Karekiet en Rietzanger (noordoever en eilanden Loosdrechtse Plassen).

Het open water van zowel de Spiegelplas als de Loosdrechtse Plassen vormt volgens de indieners van het bezwaar een belangrijk foerageergebied voor de in de speciale beschermingszone broedende Zwarte Sterns. Dit wordt bevestigd door J. van der Winden, die in 2000 tijdens inventarisaties en reproductie-onderzoek aan zwarte sterns speciale aandacht heeft besteed aan voedselvluchten. Daarbij bleek dat het open water van alle plassen een belangrijk foerageergebied vormt. Een substantieel

deel van het voedsel de zwarte sterns uit de kolonies in de Oostelijke Vechtplassen (vooral vis) wordt hier verzameld (J. van der Winden pers. med.). Dit indiceert dat het open water ook vanuit de zwarte stern gezien een landschapsecologische eenheid vormt met de rest van het plassengebied.

Vogelbescherming en Natuurmonumenten stellen dat het oostelijk deel van de Ankeveense Polder en polder Mijnden van belang zijn als foerageergebied voor Purperreigers. Uit een studie naar foerageergebieden van Nederlandse Purperreigers (Van der Winden & Van Horssen 2001) blijkt dat het oostelijk deel van polder Ankeveen tot het vaste foerageergebied van de purperreiger moet worden gerekend. Op grond van aan- en afvliegrichtingen gaat het hierbij overigens voornamelijk om broedvogels uit het Naardermeer. Uit dezelfde bron blijkt dat Polder Mijnden geen belangrijk foerageergebied vormt voor Purperreigers. Wel wordt deze polder in recente jaren gebruikt door grauwe ganzen met jongen, die gebroed hebben in het moerasgebied. De grauwe gans kwalificeert getalsmatig echter niet als begrenzingssoort voor dit gebied.

Bovendien geldt dat de Loosdrechtse Plassen en de Spiegelplas in landschappelijk opzicht, met name qua ontstaansgeschiedenis (uitgewaaide petgatensystemen), een geheel vormen met de rest van de Oostelijke Vechtplassen. Ook voor het oostelijk deel van Polder Ankeveen kan dit gezegd worden, vanwege de grote hoeveelheid moerasbos, moerasachtige vegetaties en de aanwezigheid van brede verveningstochten, waardoor dit terrein lijkt op het aangrenzende gebied ten westen van Ankeveen. Op grond van de gedefinieerde systematiek is dit op zich al voldoende argument voor opname in de aangewezen sbz. In landschappelijk opzicht wijkt polder Mijnden wel af van de rest van de Oostelijke Vechtplassen; deze polder bestaat voornamelijk uit (agraris) grasland, zonder belangrijke moerasvegetaties of moerasbos.

3.6.3 Conclusie

De oostelijke Vechtplassen kwalificeren voor aanwijzing als speciale beschermingszone op grond van het voorkomen van drempeloverschrijdende aantallen van Zwarte stern en Purperreiger, en mogelijk maar niet met zekerheid ook van Woudaapje en IJsvogel. Landschappelijk gezien en vanwege hun belang als foerageergebied voor Zwarte Stern en Purperreiger behoren ook het open water van de Spiegelplas en de Loosdrechtse Plassen inclusief alle oeverzones voor zover niet bestaande uit havens en aanlegplaatsen, en het oostelijke deel van de Ankeveense Polder tot dit gebied. Op grond van landschappelijke en ornithologische criteria kwalificeert de polder Mijnden echter niet als integraal onderdeel van de speciale beschermingszone.

3.7 Zuidlaardermeergebied

Het Zuidlaardermeergebied is aangewezen als speciale beschermingszone op grond van het voorkomen van drempeloverschrijdende aantallen overwinterende Kleine Zwanen, Kolganzen en Smienten. Deze vogels rusten op het Zuidlaardermeer, en foerageren in het omringende graslandgebied, waarvan een deel in beheer is bij Stichting het Groninger Landschap. Een belangrijk deel van dit foerageergebied, de Onnerpolder, is thans nog buiten de aanwijzing gelaten, maar LNV heeft het voornemen dit gebied alsnog in de speciale beschermingszone op te nemen. Daarnaast ligt er een bezwaarschrift, dat de kwalificatie van het gebied als speciale beschermingszone aanvecht.

3.7.1 Bezwaar

Tegen het aanwijzingsbesluit is onder meer bezwaar aangetekend door de WildBeheerEenheid (WBE) 'Zuidlaardermeer en omstreken' en door de heer G. Venema uit Zuidlaren. Deze bezwaren richten zich zowel tegen de aanwijzing als zodanig als tegen de voorgenomen uitbreiding van de speciale beschermingszone met de Onnerpolder. De volgende argumenten worden genoemd:

1. LNV gebruikt ruimhartige criteria voor aanwijzing van gebieden, waardoor veel meer gebieden als speciale beschermingszone zijn aangewezen dan noodzakelijk op grond van de Vogelrichtlijn.
2. De aantallen van de Kleine Zwaan voldoen niet aan het 1%-criterium, en het gebied behoort niet tot de vijf beste gebieden voor de Kleine Zwaan. Dit komt gedeeltelijk doordat de aantallen in recente jaren sterk zijn afgenomen, en gedeeltelijk doordat de in van Roomen *et al.* (2000) genoemde aantallen onbetrouwbaar zijn. De WBE onderbouwt dit laatste punt met eigen telgegevens.
3. De Onnerpolder is bestuurlijk aangewezen als een gebied met hoofdfunctie landbouw. Opname in de speciale beschermingszone zou aan deze functie beperkingen opleggen; deze conflicterende besluiten zouden zijn op te vatten als onbehoorlijk bestuur.
4. De Onnerpolder is tegenwoordig van weinig belang meer voor de relevante soorten, waaronder de Kleine Zwaan

3.7.2 Beoordeling

Kwalificering van het Zuidlaardermeergebied voor aanwijzing als speciale beschermingszone

Indieners van de bezwaren brengen naar voren dat het ministerie van LNV ruimere criteria voor aanwijzing hanteert dan nodig gezien de wetstekst van de Vogelrichtlijn, waardoor te veel gebied wordt aangewezen. Dit betreft niet zozeer een vogelkundig-inhoudelijk als wel een juridisch argument, en ligt dus feitelijk buiten ons competentiegebied. Soortgelijke kritiek is echter in een plenair debat in de Tweede Kamer (23 februari 2000, zie Handelingen tweede kamer TK 53-3798) door de staatssecretaris van LNV weersproken, met verwijzing naar het arrest van het

Europese Hof van Justitie tegen de Nederlandse staat. Het in het bezwaar genoemde argument dat Smient en Kolgans bij een herziening van Bijlage 1 van de Vogelrichtlijn kunnen worden afgevoerd op grond van de recente populatieontwikkeling, en daarom niet zouden hoeven worden meegewogen in de huidige aanwijzingsprocedure is in ieder geval onjuist: beide soorten staan ook thans niet vermeld in Bijlage 1, maar zijn toetsingssoort voor kwalificering vanwege hun status als trekkende watervogel.

De indieners van bezwaren constateren daarnaast dat de in van Roomen *et al.* (2000) gepresenteerde aantallen pleisterende watervogels veel hoger zijn dan de aantallen die naar voren komen uit hun eigen waarnemingen. Deze telgegevens worden in het bezwaarschrift ook gepresenteerd. Ze hebben echter voor een deel betrekking op jaren na het einde van de peilperiode (zie par. 2.1). Voor vier winterseizoenen zijn echter zowel in van Roomen *et al.* (2000) als door de WBE seizoenmaxima gegeven; tabel 5 geeft de gemiddelden gebaseerd op deze vier jaren. De door de WBE opgegeven aantallen zijn een factor 3-5 kleiner dan de aantallen vermeld in van Roomen *et al.* (2000). De opgaven daarin zijn afkomstig uit de database van de reguliere SOVON watervogeltelprojecten (maandelijkse ganzen- en zwanentellingen in het winterhalfjaar, plus een jaarlijkse midwintertelling van alle watervogels in januari), aangevuld met (in het winterhalfjaar nagenoeg wekelijkse) tellingen door dezelfde teller. Dat deze aanvullingen van belang zijn blijkt uit tabel 6, waar de seizoenmaxima vastgesteld tijdens de reguliere tellingen worden vergeleken met die op grond van het uitgebreider telmateriaal. Vooral voor de Smient, die in het reguliere teprogramma maar één keer per winter wordt geteld, blijken de wekelijkse tellingen een veel hoger maximum op te leveren. Kennelijk valt het seizoenmaximum van de Smient in dit gebied gewoonlijk niet in januari (maar in het vroege voojaar, med. J. Nienhuis).

Gezien de volledigheid en hoge frequentie van de tellingen en de ervaring van de vaste teller zien wij geen reden om aan de in van Roomen *et al.* (2000) opgegeven aantallen te twijfelen. Voor ervaren tellers zoals in dit geval is het geen probleem om in gemengde groepen Kleine Zwanen en Knobbelzwanen van elkaar te onderscheiden, zodat het niet waarschijnlijk is dat dit een oorzaak is van het verschil in telresultaten door SOVON en WBE.

Tabel 5. Vergelijking van gemiddelde seizoenmaxima op grond van gegevens in van Roomen *et al.* (2000) en op grond van gegevens van de WBE Zuidlaardermeer, over de vier jaren waarvoor uit beide bronnen gegevens beschikbaar zijn.

soort	1%-norm	gemiddelde maximum van Roomen <i>et al.</i> (2000) 1994/95-1997/98	gemiddelde maximum WBE 1994/95-1997/98
Kleine Zwaan	170	169	1.0%
Kolgans	6000	13512	2.3%
Smient	12500	11979	0.9%

Tabel 6. Gemiddelde seizoensmaxima van potentieel kwalificerende watervogelsoorten in het Zuidlaardermeergebied gebaseerd op de reguliere SOVON-tellingen, en op uitgebreider materiaal (Osieck 1999, overgenomen in van Roomen *et al.* 2000).

soort	1%-norm	gem. maximum van Roomen <i>et al.</i> (2000) 1993/94-1997/98	gem. maximum SOVON-telling 1993/94-1997/98
Kleine Zwaan	170	224	1.3%
Kolgans	6000	11816	2.0%
Smient	12500	13283	1.1%

De opgegeven aantallen betreffen tellingen overdag van het Zuidlaardermeer en de aangrenzende Oostpolder en Onnerpolder. Het is echter bekend dat het meer ook regelmatig als slaappleats fungeert voor zwanen en ganzen die buiten het getelde gebied foerageren, met name in het Hunzedal. In 1993/94-1997/98 verbleven hier gemiddeld maximaal 289 Kleine Zwanen, 6200 Kolganzen, 2100 Toendrarietganzen, 560 Taigarietganzen en c. 3500 ongedetermineerde rietganzen (Penninx 1998). Hoewel er waarschijnlijk uitwisseling van vogels plaatsvindt tussen dit gebied en de Onner- en Oostpolders, en dus de maxima niet zomaar kunnen worden opgeteld, is waarschijnlijk dat het belang van het Zuidlaardermeergebied voor overwinterende watervogels nog groter is dan uit de cijfers in van Roomen *et al.* (2000) blijkt. Op grond van door Osieck (1999) gerapporteerde waarnemingen van H. Steendam lijkt het gebied ook voor rietganzen van internationale betekenis te zijn, maar systematische slaappleatstellingen bij het Zuidlaardermeer ontbreken helaas.

Dat in recente jaren de aantallen ganzen en (vooral Kleine) zwanen in het Zuidlaardermeergebied zouden zijn afgenomen, zoals door de WBE wordt gesteld, is geen reden om de aanwijzing als speciale beschermingszone nu te herzien. In de peilperiode 1993-1997 overschreden de aantallen de gestelde drempelwaarden, waarmee aan de voorwaarde tot aanwijzing is voldaan. Daarna opgetreden veranderingen zullen, mits structureel, hun uitwerking krijgen bij toekomstige evaluaties van de status van speciale beschermingszones (zie paragraaf 2.2).

Begrenzing en uitbreiding met de Onnerpolder

In het aanwijzingsbesluit is het zuidelijke deel van de Onnerpolder buiten de speciale beschermingszone gelaten. Dit uitgesloten deel wordt aan drie kanten omringd door wel aangewezen poldergebied, dat er in landschappelijke zin weinig van verschilt. Er zijn geen fysieke begrenzingen, zoals dijken, tussen het niet- en wel aangewezen deel. Landschappelijk gezien vormt het uitgesloten deel met de rest van de Onner- en Oostpolder één geheel. Het is een belangrijk onderdeel van het foerageergebied van de trekkende watervogels waarvoor het Zuidlaardermeergebied kwalificeert als belangrijk vogelgebied. Dat dit uitgesloten deel eveneens is aangewezen als landbouwgebied is geen reden om het niet in de speciale beschermingszone op te nemen; begrenzing van beschermingszones dient immers op ornithologische, en niet op bestuurlijke gronden plaats te vinden.

Op grond van dezelfde overwegingen is het overigens evenmin reden voor het niet opnemen in de aangewezen speciale beschermingszone van een de tamelijk brede

strook grasland direct ten oosten van de weg Noordlaren-Onnen. Het betreft hier veel meer dan alleen bedrijfs- en huiskavels rond boerenbedrijven, en de betreffende graslanden behoren landschappelijk gezien tot het poldergebied. Deze situatie is analoog aan de besproken voor het Wormer- en Jisperveld in paragraaf 3.4.2.

3.7.3 Conclusie

Het Zuidlaardermeergebied voldoet aan de voorwaarden voor aanwijzing als speciale beschermingszone op grond van drempeloverschrijdende aantallen doortrekkende en/of overwinterende Kleine Zwanen, Kolganzen en Smienten, en mogelijk ook rietganzen. Op grond van landschapsecologische overwegingen behoren ook het uitgesloten deel van de Onnerpolder en de uitgesloten strook direct ten oosten van de weg Noordlaren-Onnen hier toe.

3.8 Brabantse Wal

De Brabantse Wal is een complex van bossen, heiden, stuifzanden en landgoederen op de westelijke rand van de hoge zandgronden van Noord-Brabant, tussen Bergen op Zoom, Hoogerheide, Huibergen en Putten/Belgische grens. Het gebied werd niet genoemd als Belangrijk Vogelgebied in van den Tempel & Osieck (1994), maar op grond van inventarisatiegegevens uit de jaren '90 werd duidelijk dat het ornithologisch van grote waarde is. Op grond van de in van Roomen *et al.* (2000) vermelde aantalsgegevens is het gebied aangewezen als speciale beschermingszone, vanwege het voorkomen van de Bijlage I-soorten Nachtzwaluw (tweede broedgebied in Nederland), Wespandief (derde), Zwarte Specht (derde) en Boomleeuwrik (vierde).

3.8.1 Aard van het bezwaar

Tegen de aanwijzing, subsidiair de begrenzing, van de speciale beschermingszone 'Brabantse Wal' is onder meer bezwaar aangetekend door de WildBeheerEenheid 'De Brabantse Wal' en door DAS Rechtsbijstand namens de heer C.G. van Hulst. De inhoud van beide bezwaren is grotendeels identiek:

1. Het aangewezen gebied betreft niet één aaneengesloten gebied, maar twee duidelijk afzonderlijke "landschappelijke, ecologische eenheden".
2. De in van Roomen *et al.* (2000) vermelde broedvogelaantallen zijn gebaseerd op onduidelijk bronmateriaal en onjuist. De kwalificerende vogelsoorten komen in veel kleinere aantallen voor en wel in die mate dat het gebied niet aan de criteria voor aanwijzing voldoet.
3. De speciale beschermingszone omvat gedeeltelijk bestaande bebouwing, hetgeen in strijd is met de aanwijzingssystematiek.

3.8.2 Beoordeling

Gebiedsbegrenzing

De WBE stelt dat het aangewezen gebied ten onrechte als één gebied wordt beschouwd, terwijl het in werkelijkheid twee verschillende, gescheiden gebieden betreft. In het bezwaarschrift beargumenteert de WBE in detail waarom de smalle corridor, die het noordelijk en het zuidelijk deel van het aangewezen gebied met elkaar verbindt, ten onrechte is aangewezen. Nog afgezien van de validiteit van deze argumenten is echter het ontbreken van zo'n verbinding op zich geen reden om te spreken van twee verschillende gebieden. Dat zou pas het geval zijn als ofwel de twee eenheden zich van elkaar zouden onderscheiden in landschappelijk opzicht, en/of zo ver van elkaar waren gescheiden dat ertussen nauwelijk uitwisseling van vogels zou (kunnen) plaatsvinden. Voorbeelden van speciale beschermingszones die uit meerdere, in elkaars nabijheid gelegen eenheden qua landschapstype overeenkomend gebied bestaan, zijn te vinden in de uiterwaarden van de grote rivieren, en in de in deze notitie besproken sbz 'Ilperveld/Varkensland/Twiske'.

Het noordelijk en zuidelijk deel van de Brabantse Wal verschillen niet belangrijk in ontstaansgeschiedenis, fysisch-geografische ondergrond, en overwegende habitatypen. Beide gebieden bestaan uit bossen, heiden, stuifzanden en landgoederen aan de westrand van de Brabantse zandgrondgebieden. Weliswaar is er van zuid naar noord een gradiënt aanwezig van een meer door stuifzand en arm naaldbos gedomineerd landschap naar een groter aandeel loofbos en landgoederen, maar dit betreft geen abrupte overgang. Ook ten noorden van de onderbreking komen, zij het in beperktere mate, stuifzand en arm naaldbos voor. Dat geldt ook voor de bijbehorende karakteristieke vogelsoorten, m.n. de nachtzwaluw. Van de c. 100 territoria op de gehele Brabantse Wal ligt 35% in het noordelijke deelgebied (Kooiheide, Woensdrechtse Heide, Borgvlietse Duinen en Wouwse Plantage (H.Bult, in voorbereiding))

De bestaande onderbreking is nergens veel breder dan een kilometer. Voor Wespandief en Zwarte Specht ligt dit binnen de actieradius van individuele broedvogels, terwijl voor Nachtzwaluw en Boomleeuwerik dergelijke afstanden geen grote belemmering vormen voor dispersie. In dit opzicht vormt de bosarme corridor tussen Hoogerheide en Huijbergen dus niet een voor vogels zeer belangrijke onderbreking van het bosareaal.

Op grond van bovenstaande overwegingen kan de gehele aangewezen sbz als één landschapsecologische eenheid worden beschouwd, en is er geen aanleiding het op te splitsen in kleinere eenheden. Wel heeft de WBE terecht kritiek op de smalle aangewezen verbindingzone tussen het noordelijk en zuidelijk deel, die voor een deel niet bestaat uit natuurgebied en qua landschapstype/gebruik gedeeltelijk niet overeenkomt met de rest van de sbz. In dit licht is het opvallend dat de hiermee veel beter overeenkomende bosgordel ten oosten van Huijbergen geen onderdeel uitmaakt van de aangewezen beschermingszone.

Vogelaantallen

Het tweede belangrijke punt in de bezwaren van de WBE Brabantse Wal en C. van Hulst betreft de aantalsschattingen waarop de aanwijzing is gebaseerd. Men is van mening dat de gepresenteerde gegevens onjuist zijn. De WBE onderbouwt dit met eigen gegevens over de periode 1996-1999, verzameld door haar leden en leden van de naburige WBE Zuid-Plantage. Op grond van deze gegevens komt zij tot veel lagere aantalsschattingen. Omdat de aanwijzing gebaseerd is op de aanwezigheid van drempeloverschrijdende aantallen van Wespendif, Zwarte Specht, Nachtzwaluw en Boomleeuwerik, gaan wij hieronder in op de aantalsschattingen van deze vier soorten.

Uit de rapportage van de WBE wordt niet duidelijk op welke wijze de gegevens zijn verzameld. Het enige dat hierover wordt vermeld is: "Sedert 1995 is een aantal leden systematisch bezig om in hun verzorgingsgebied gedane waarnemingen vast te leggen. Onze leden zijn gedurende het hele jaar actief in het hun toevertrouwde verzorgingsgebied. Wij zijn van mening, dat zij bij uitstek de kenners zijn van wat zich daar afspeelt. De groep is zodanig samengesteld, dat het gehele werkgebied wordt bestreken." Hieruit blijkt wel dat waarnemingen zijn verzameld tijdens geregelde bezoeken aan het gehele gebied, maar niet dat het gebied vlakdekkend is onderzocht op de aanwezigheid van broedvogels. Ook blijkt niet dat hierbij gebruik gemaakt is van een systematische methode, zoals territoriumkartering. Zeker bij lastig te inventariseren, want verborgen levende vogelsoorten zoals Wespendif en Nachtzwaluw, leveren niet-systematische waarnemingen meestal onderschattingen op van het aantal territoria. Het in van Roomen *et al.* (2000) gepresenteerde materiaal is wel verzameld tijdens gericht onderzoek volgens gestandaardiseerde methoden. De methode wordt landsbreed toegepast, waardoor de aantalsopgaven beter te vergelijken zijn tussen gebieden, wat voor het aanwijzen van de 'beste vijf gebieden' van belang is. In beginsel hechten wij daarom meer waarde aan aantalsschattingen op grond van territoriumkarteringen. Dat wil overigens niet zeggen dat deze altijd juist zijn.

De in van Roomen *et al.* (2000) gepresenteerde broedvogelaantallen zijn gebaseerd op het Landelijk Soortenonderzoek Broedvogels (LSB) van SOVON, aangevuld met gegevens afkomstig van het Avifaunaproject West-Brabant (inventarisaties op de Brabantse Wal uitgevoerd in 1990-1992). Een GIS-bestand van dit project is bij SOVON aanwezig. Deze aanvullingen zijn gebruikt omdat de LSB-gegevens niet voor alle jaren in de peilperiode en niet in de gehele Brabantse Wal werden verzameld (vaak pas vanaf 1996). In november 2000 is door SOVON op verzoek van LNV directie Zuid en C. van Hulst nog een meer gedetailleerd overzicht van de broedvogelaantallen vervaardigd, waarbij de gegevens zijn gepresenteerd voor vier deelgebieden van de Brabantse Wal. Voor dit overzicht zijn waar gegevens uit de peilperiode ontbreken ook aantallen gebruikt uit 1990-1992 en uit 1998-2000, de laatste afkomstig van inventarisaties voor het LSB en het nieuwe broedvogelatlas-project van SOVON (H. Bult in brief aan SOVON, november 2000). Dit gebruik van aanvullende gegevens bij gebrek aan materiaal uit de peilperiode is overeenkomstig de aanwijzingssystematiek. Een compilatie van de aantalsopgaven in

van Roomen *et al.* (2000), de SOVON-notitie van november 2000 en de WBE is te vinden in tabel 7. Hieronder worden de aantallen per soort besproken.

Tabel 7. Aantallen broedparen/territoria van vier soorten in vier deelgebieden van de Brabantse Wal op grond van een SOVON-notitie van november 2000 (compilatie van gegevens uit 1990-2000, maar opgaven uit 1994-1997 zijn gebruikt indien aanwezig), gemiddelde aantallen uit van Roomen *et al.* (2000) en opgaven volgens de WBE Brabantse Wal (1996-99).

vogelsoort	van Roomen <i>et al.</i> (2000)	notitie 14-11-2000	WBE
Wespendief	9	6-7	0
Zwarte Specht	70	15-16	6
Nachtzwaluw	55	60-64	16
Boomleeuwerik	96	>40	4

Wespendief In van Roomen *et al.* (2000) worden voor 1996 en 1997 negen territoria opgegeven. Uit de notitie van november 2000 blijkt een gemiddeld aantal van zes tot zeven paren. De oorzaak van dit verschil is onduidelijk. In een reactie van de milieuvereniging 'Benegora' op het ontwerp-aanwijzingsbesluit (brief aan staatssecretaris LNV, 8 maart 1999) geven de inventariseerders R. Teixeira en H. Bult zeven paren op als resultaat van het Avifaunaproject in 1988-94. Het aantal broedparen ligt dus net onder of net boven de ondergrens voor kwalificering voor deze soort (7 paren).

Zwarte Specht In van Roomen *et al.* (2000) wordt alleen een schatting van 70 territoria opgegeven voor 1994. Dit getal is afkomstig van het Avifaunaproject (1988-1994). Uit de notitie van november 2000 komt een schatting van 15-16 paren, grotendeels gebaseerd op gegevens uit 1990-1992. Dit betreft hetzelfde avifaunaproject. Het verschil tussen de notitie en van Roomen *et al.* (2000) is groot. Een aantal van 70 territoria in 4900 ha bosgebied zou een uitzonderlijk hoge dichtheid opleveren van ruim 1.4 territoria per km², terwijl de gemiddelde dichtheid van zwarte spechten in Europese bosgebieden doorgaans minder dan 0.25 territoria per km² bedraagt, met uitschieters tot 0.8 per km² (Cramp 1985). Zwarte Spechten hebben grote territoria, waarbinnen ze grote afstanden kunnen afleggen tussen verschillende delen van het activiteitsgebied. Wanneer hiermee bij de interpretatie van de gekarteerde waarnemingen niet voldoende rekening wordt gehouden, kunnen (groepen) waarnemingen van dezelfde vogels ten onrechte aan verschillende territoria worden toegeschreven. Hiermee is in de interpretatiecriteria in de broedvogelinventarisatie-handleiding onvoldoende rekening gehouden. Vermoedelijk heeft dit een rol gespeeld bij de hoge aantalsschatting. Omdat deze criteria landelijk gestandaardiseerd zijn, zou het echter geen gevolgen moeten hebben voor de kwalificatie van het gebied voor deze soort, omdat dit betekent dat ook de aantalsschattingen voor de ander top-vijf - gebieden en voor de totale populatiegrootte zouden zijn overschat.

Boomleeuwerik In van Roomen *et al.* (2000) worden 96 paren opgegeven voor 1994, gebaseerd op het Avifaunaproject. Op grond van de notitie van november 2000 bedraagt het totaal minimaal 40 territoria, maar voor één deelgebied, waar de soort wel 'talrijke broedvogel' wordt genoemd, ontbreekt een aantalopgave. Ook zonder dit deelgebied wordt de ondergrens van 1% van het landelijke totaal (31 paren)

overschreden, maar of het gebied in de peilperiode tot de beste vijf broedgebieden van ons land behoorde is niet geheel duidelijk.

Nachtzwaluw In van Roomen *et al.* (2000) worden voor 1995-1997 minimaal 54-56 territoria aangegeven. Informatie uit de notitie van november 2000 leidt tot een schatting van c. 60 territoria voor 1996-97, een gering verschil. In het LSB broedvogels, waarop deze opgaven zijn gebaseerd, wordt echter niet de gehele Brabantse Wal jaarlijks geïnventariseerd. In een binnenkort te verschijnen artikel (H. Bult in voorber.) wordt de op de Brabantse Wal gehanteerde inventarisatiemethodiek voor nachtzwaluwen en hun aantalsontwikkeling uitgebreid beschreven. Door een langzame inventarisatiesnelheid werd de kans dat aanwezige vogels werden waargenomen (trefkans) gemaximaliseerd, terwijl door speciaal te letten op 'uitsluitende waarnemingen' (van meerdere vogels tegelijkertijd), en alleen de eerste drie kwartier na zonsondergang te inventariseren (daarna gaan sommige vogels buiten het territorium foerageren) is de kans op onterechte toedeling van waarnemingen van dezelfde vogel aan meerdere territoria geminimaliseerd. Ten zuiden van de Huijbergseweg werden volgens Bult (in voorber.) in 1996-97 59-61 territoria vastgesteld, terwijl er in het gebied tussen de Huijbergseweg en Bergen op Zoom nog eens 40 werden gevonden. Op grond van trefkansen en niet-bezochte terreindelen wordt het totaal aantal op 110 geschat. Deze hogere schatting heeft geen consequenties voor de plaats in de rangorde van beste gebieden: de Brabantse Wal blijft, na de Veluwe, het tweede broedgebied van Nederland, en overschrijdt de drempelwaarde van vier paren zeer ruimschoots.

3.8.3 Conclusie

In landschapsecologisch opzicht vormt het bosgebied van de Brabantse Wal één samenhangend geheel, zodat er geen aanleiding is om het noordelijk en zuidelijk deel apart op kwalificatie als belangrijk vogelgebied te beoordelen. De verschillende opgaven van broedvogelaantallen, waaronder die in van Roomen *et al.* (2000), zijn met name voor Zwarte Specht en Boomleeuwerik niet consequent. Het aantal Wespddieven hangt rondom de drempelwaarde voor aanwijzing. Het aantal territoria van de Zwarte Specht is waarschijnlijk overschat. Of het gebied tot de beste vijf terreinen voor de Boomleeuwerik behoort, is niet geheel duidelijk. Toch is duidelijk dat de Brabantse Wal in zijn geheel voor aanwijzing als speciale beschermingszone kwalificeert, alleen al op grond van het grote aantal Nachtzwaluwen.

3.9 Strabrechtse heide

In van den Tempel & Osieck (1994) werd het gebied 'Strabrechtse Heide & Beuven' aangemerkt als belangrijk Vogelgebied, op grond van het voorkomen van de Kraanvogel. Bij de herevaluatie voor de definitieve aanwijzing voldeed het gebied niet langer aan de criteria, daar volgens de op dat moment beschikbare gegevens de aantallen niet meer de drempel van 65 vogels overschreden. Kort nadat het rapport

van Van Roomen *et al.* (2000) ter perse gegaan was bleek echter dat in de archieven van de Samenwerkende Vogelwerkgroepen Oost-Brabant toch waarnemingen aanwezig waren van grotere aantallen pleisterende Kraanvogels, die tot dan toe niet bij SOVON bekend waren. Deze aanvulling is nog ingebracht in een bestuurlijk overleg tussen IPO en het ministerie van LNV (20-12-1999), maar heeft er niet toe geleid dat het gebied alsnog is aangewezen als speciale beschermingszone.

3.9.1 Aard van het bezwaar

Gedeputeerde Staten van de provincie Noord-Brabant hebben, namens de provinciale Staten, bezwaar gemaakt tegen het achterwege blijven van de aanwijzing van de Strabrechtse heide als speciale beschermingszone. De provincie voert als grond aan dat de in van Roomen *et al.* (2000) vermelde aantalsgegevens voor de Kraanvogel onjuist zijn, en dat in werkelijkheid aantallen Kraanvogels van het gebied gebruik maken die de drempel voor aanwijzing als speciale beschermingszone overschrijden.

3.9.2 Beoordeling

De gegevens die in de archieven van de Samenwerkende Vogelwerkgroepen Oost-Brabant aanwezig zijn, staan o.a. vermeld in een brief van P.J. Busink, vertegenwoordiger van de vogelwerkgroepen, aan L.H.J. Verheijen, gedeputeerde van Milieu, natuur en Landschap van de Provincie noord-Brabant (23-1-2000). Hieruit blijkt dat in 1993-1997 elk jaar tussen drie en 20 waarnemingen van Kraanvogels bekend zijn uit het gebied. In de meeste gevallen gaat het daarbij om overvliegende vogels, waarvan niet duidelijk is of zij van het terrein gebruik hebben gemaakt om er te rusten of te foerageren. Wanneer uit dit overzicht alleen de gevallen worden geselecteerd waarbij de vogels volgens de vermelding in het waarnemingenarchief daadwerkelijk aan de grond zijn waargenomen, ontstaat het beeld van de jaarmaxima zoals weergegeven in tabel 8. De waarnemingen betreffen zowel de najaars- als de voorjaars trek. Het vijfjarige gemiddelde overschrijdt de drempelwaarde voor aanwijzing als speciale beschermingszone (65 vogels).

Tabel 8. Jaarmaxima van aan de grond waargenomen Kraanvogels op de Strabrechtse Heide, 1993-1997 (bron: waarnemingenarchief Samenwerkende Vogelwerkgroepen Oost-Brabant).

seizoen	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98	gemiddelde
maximumaantal	27	213	80	1	40	72
datum	1/10	11/3	11/3	1/3	26/10	

3.9.3 Conclusie

Op grond van nog voor het aanwijzingsbesluit beschikbaar gekomen gegevens blijkt dat de Strabrechtse Heide aan de ornithologische criteria voor aanwijzing als speciale beschermingszone voldoet vanwege drempeloverschrijdende aantallen pleisterende Kraanvogels. Het gebied voldoet tevens aan het 100-ha criterium.

Literatuur

Anonymus 2000a. Nota van Antwoord Vogelrichtlijn deel 1. Algemeen. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Directie Natuurbeheer, Den Haag.

Anonymus 2000b. Nota van Antwoord Vogelrichtlijn deel 2. Gebiedsspecifiek. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Directie Natuurbeheer, Den Haag.

Baptist, H.J.M. & Wolf, P.A. 1993. Atlas van de vogels van het Nederlands Continentaal Plat. Rapport DGW-93.013. Dienst Getijdewateren, Middelburg.

Baptist, H.J.M. & Meininger, P.L. (ed) 1996. Vogels van de Voordelta 1975-95. Rapport RIKZ 96.018. Rijksinstituut voor Kust en Zee, Middelburg.

Baptist, H. 2000. Voordelta van Zuidwest-Nederland; aanwijzing vogelrichtlijn. Ecologisch adviesbureau Henk Baptist.

Bult, H. *in voorbereiding* Nachtzwaluwen *Caprimulgus europaeus* in Putte en Ossendrecht. Manuscript voor publicatie in Veerkracht / Limosa.

Camphuijsen, C.J. & Leopold, M.F. 1994. Atlas of seabirds in the southern North Sea. IBN research report 94/6 / NIOZ-report 1994-8. IBN-DLO, NZG, NIOZ, Texel.

Cramp, S. (ed.) 1985. The birds of the Western Palearctic. Vol. IV. Oxford University Press, Oxford.

Dijk, A.J. van & Hustings, F. SOVON handleiding LSB kolonievogels en zeldzame soorten. SOVON, Beek-Ubbergen.

Dijkse, A. 1996. Vogels op het Gouwe Boltje. Langeveld & de Rooy, Den Burg.

Eerden, M. van, M. Zijlstra, M. van Roomen & A. Timmerman 1996. The response of *Anatidae* to changes in agricultural practice: long-term shifts in the carrying capacity of wintering waterfowl. *Gibier Faune Sauvage* 13: 681-706.

Engelmoer, M. & Altenburg, W. 1999. Vogels binnendijks. De waarden van de cultuurgronden in het Nederlandse Waddengebied voor vogels. A&W-rapport 211. Altenburg & Wymenga, Veenwouden.

Fabritius, H. Grutto's op slaapplaatsen in Noord-Holland. *De Graspieper* 18(1): 50-53.

Groen, N. 1985. Smientenbeheer in Noord-Holland. Rapport, Jachtfonds.

- Grimmett, R.F.A. & T.A. Jones 1989. Important Bird Areas in Europe. ICPB Technical Publication No. 9. International Council for Bird Preservation, Cambridge.
- Hut, R.M.G. van der, 1992. Biologie en bescherming van de Lepelaar *Platalea leucorodia*. Technisch rapport Vogelbescherming 6. Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- Hut, R.M.G. van der, xxxx Roerdompen in Noord-Holland: aantalsontwikkeling 1950-1995. De Graspieper 15: 83-91.
- Jonker, J. 1992. Voedselgebieden van de Lepelaar *Platalea leucorodia* in Noord-Holland: actuele situatie, knelpunten en verbeteringen. Technisch rapport vogelbescherming 8. Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- Koffijberg, K., B. Voslamber & E. van Winden 1997. Ganzen en zwanen in Nederland: overzicht van pleisterplaatsen in de periode 1985-94. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Kooij, H. van der, 1997. het broedseizoen 1996 van de Purperreiger in Nederland. Het Vogeljaar 45: 115-117.
- Kooij, H. van der, 1998. het broedseizoen 1997 van de Purperreiger in Nederland. Het Vogeljaar 46: 53-57.
- Lok, C.M. & Bakker, L. 1988. Seizoengebonden terreinkeuze van Aalscholvers op Voorne. Limosa 61: 7-12.
- Meininger, P.L., Berrevoets, C.M. & Strucker, R.C.W. 1999. Kustbroedvogels in het Deltagebied: een terugblik op twintig jaar monitoring (1979-1998). Rapport RIKZ-99.025, Middelburg.
- Parmentier, F. 1993. Vogels van het Twiske. Recreatieschap het Twiske, Oostzaan.
- Penninx, R. 1998. Niet-broedvogels in het Hunzedal en de Noord-Drentse veenkoloniën. Drentse Vogels 11: 68-79.
- Roomen, M.W.J. van, Boele, A., van der Weide, M.J.T., van Winden, E.A.J. & Zoetebier, D. 2000. Belangrijke vogelgebieden in Nederland, 1993-97. SOVON-informatierapport 2000/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Schipper, W.J.A. 1973. A comparison of prey selection in sympatric harriers, *Circus*, in Western Europe. Gerfaut 63: 17-120.
- Schipper, W.J.A. 1977. Hunting in three European harriers (*Circus*) during the breeding season. Ardea 65: 53-72.

Tempel, R. van den, & Osieck, E.R. 1994. Areas important for birds in The Netherlands. Technisch Rapport Vogelbescherming Nederland 13E. Vogelbescherming Nederland, Zeist.

Versluys, M.H, R. Engelmoer, D. Blok & R. van der Wal 1997. Vogels van Ameland. Friese Pers Boekerij, Leeuwarden.

Wal, C.A. van der, Keizer, R. & S.E. van Wieren 1999. Een kwart eeuw Blauwe Kiekendief *Circus cyaneus* op Schiermonnikoog. Limosa 72: 11-22.

Winden, J. van der, W. Hagemeyer & R. Terlouw 1996. Heeft de Zwarte Stern *Chlidonias niger* een toekomst als broedvogel in Nederland? Limosa 69: 149-164.

Winden, J. van der & P.W. van Horssen 2001. Voedselgebieden van de Purperreiger in Nederland. Bureau Waardenburg rapport 01.011. Bureau Waardenburg, Culemborg.

Wintermans, G. 1998. De hevel-vispassage op Texel: effecten op visfauna en lepelaars in de sloten van Polder Eijerland. W.E.B.-rapport 98-01, Wintermans Ecologenbureau, Oosterend.

Zwart, F. 1985. De broedvogels van Terschelling. Van Gorcum, Assen.

